

uden for tema

FLAMMENDE RØD

OM HÅB, REVOLUTION OG KVINDEKAMP HOS MARIE NIELSEN

■ BERTEL NYGAARD

”Flammende rød lyder Horisonten i Revolutionens Brandskær. Et Øjeblik kun – og Flammerne har grebet ogsaa os. Men af denne Brand, ved vi, skal en ny Jord opstaa, paa hvilken Retfærdighed bor, et Samfund, i hvilket Udbyttene og Udbyttede er forsvundne, og i hvilket der kun lever *Mennesker*.”¹

Denne bebudelse af verdensrevolutionens snarlige udbredelse til både Danmark og verden formulerede den knap 48-årige danske socialist Marie Nielsen i Socialistisk Arbejderpartis dagblad *Klassekampen* den 10. november 1918. Det var kort efter årsdagen for den bolsjevikiske magtovertagelse i Rusland og midt i krigsafslutningen og den tyske revolutions hastige radikaliserings. Hendes ord var formet af øjeblikkets entusiasme og tilsyneladende muligheder, men måske i lige så høj grad af fornemmelsen af noget, der endnu ikke var kommet til syne.

De tre sætninger kan også ses som en slags principklæring for hendes virke på den danske venstrefløj gennem den første halvdel af 1900-tallet. Her blev hun ikke alene en markant skikkelse i arbejderbevægelsen og én af dens ganske få fremtrædende kvinder. Hun befandt sig også ofte i principfast revolutionær op-

---

1 *Klassekampen* 10.11.1918, ”Revolution i Danmark”, også i Nielsen: *Revolution*, 113. Denne artikel er delvis blevet til under nedlukningen af fysiske biblioteker og arkiver på grund af COVID-19-pandemien i foråret 2020. Dette har desværre medført visse begrænsninger i brugen af både kildemateriale og litteratur. Til gengæld har artiklen nydt gavn af konstruktive kommentarer fra Niels Wium Olesen, Johan Heinsen samt de to anonyme fagfællebedømmere undervejs i processen, og jeg er dem tak skyldig herfor.

position til de politiske hovedstrømme i arbejderbevægelsen: først i Socialdemokratiet, siden i DKP og fra midten af 1930'erne til sin død i 1951 til venstre for dem begge. Og hun blev en pionér i de lange og seje bestræbelser på at forbinde den socialistiske arbejderbevægelse med kampen for ligestilling mellem kønnene.

Alt det skildres detaljeret i Morten Things nylige biografi over hende. Bogen udbygger det kendskab til hendes liv, virke og tanker, som for første gang blev grundigere fremstillet i to udgivelser fra hans hånd knap et halvt århundrede tidligere: en lang biografisk artikel og en antologi af hendes skrifter, begge udgivet i 1975.² Det, den nye bog følger til vores viden om Nielsen, angår navnlig konteksten, herunder hendes personlige forhold og deres samspil med hendes offentlige virke.

Bogen er ordnet i 15 hovedsagelig tematiske kapitler inden for en overordnet kronologisk ramme: ét kapitel om hendes engagement i den socialdemokratiske bevægelse, ét om hendes rolle i Socialistisk Arbejderparti, ét om kvindepolitik, ét om hendes arbejds- og privatliv osv. Den tematiske disponering medfører ofte en del frem-og-tilbage i kronologi og hændelsesforløb, som kan give udfordringer for den læser, der søger en førstegangsintroduktion til Marie Nielsen. Til det hurtigere overblik over hendes færd er Things ældre, kortere oversigter nok stadig nyttige. Til gengæld rummer bogens enkelte kapitler mange fine og hver for sig koncise fremstillinger af f.eks. DKP's tidlige udvikling, Slaget på Grønttorvet i 1918 osv., som vil være yderst nyttige læsere med interesse for de større træk af venstrefløjens historie.

Som helhed er bogen vellykket som kroningen på Things mangeårige indsamling og systematisering af det desværre ofte sporadisk bevarede kildemateriale til Niensens liv, koblet med hans ekspertise inden for den danske venstrefløjs historie i almindelighed.³ Fremstillingen er nøgtern og faktuel – bortset fra nogle lejlighedsvis spidse karakteristikker af den særegne politiske kultur i DKP – og i ret lange passager bygger den hovedsagelig på fyldige kildecitater, bundet sammen af korte faktuelle bemærkninger.

2 Nielsen: *Revolution*; Thing: 'Marie', der også ligger til grund for Thing: *Portrætter*, 7-42. Før de to udgivelser var den eneste grundigere retrospektive fremstilling af hendes virke og standpunkter Petersen: *Danske revolutionære*, 276-297. Senere er kendskabet til Marie Nielsen blev udbygget i navnlig Houmann og Thing: *Venskab*, og hun er i stigende grad blevet omtalt i bredere fremstillinger af periodens arbejder- og kvindebevægelse.

3 Thing har skrevet meget og om mange emner, men ikke mindst om kommunismens historie, som også var emnet for hans disputats Thing: *Kommunismens*. Hvad kildematerialet til Marie Niensens liv angår, bad hun selv sin veninde Jenny Thomasen få sine private papirer destrueret efter døden. Der er kun blevet noget tilbage af de papirer, fordi Thomasen først tog Niensens fængselsdagbog og hendes korrespondance med Martin Andersen Nexø ud til bevaring, og fordi den varmemester, hun dernæst bad destruere resten af efterladenskaberne, var politisk og historisk årvågen nok til at ane betydningen af hendes korrespondancer med Trotskij, Dimitrov og andre notabiliteter. Nexøkorrespondancen havnede så hos Børge Houmann, mens varmemesteren overlod det øvrige til Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, hvor Morten Thing i 1973 fik mulighed for at ordne hendes personarkiv.

Thing overlader det dermed på godt og ondt til læserne selv at drage mere generelle konklusioner om hovedpersonens historiske betydning og aktuelle relevans. I lanceringen af bogen har han kort bemærket, at han ser Marie Nielsen som bærer af en enhed af socialisme og radikalt demokrati, som længe lå i dvale, indtil 1960'ernes nye venstrefløj – heriblandt Thing selv – atter tog arven op.⁴ Men selv dette helt overordnede perspektiv kommer ikke til udtryk i bogen.

Denne forfatterbeskedenhed er nok langt at foretrække frem for forsøg på at mase det levede livs mangfoldighed ind i en prokrustesseng af forhåndsdefinitioner. Der kan også være noget prisværdigt demokratisk i at åbne for videre diskussioner frem for at ville sætte det sidste punktum. Jeg tror ikke desto mindre, at den videre diskussion om Marie Niensens betydning og relevans med fordel kan hjælpes på vej gennem nogle bud på mere generelle konklusioner.

Netop Marie Niensens liv er nemlig i sjælden grad værd at diskutere. Det forenede på sin egen måde adskillige centrale aspekter af den moderne verden og dens sociale og politiske modsætninger. Hun var husmandsdatter i et godsejer- og borgerskabsamfund, revolutionær blandt socialdemokratiske reformister og følgagtige stalinister, kvinde og kvindesagsforkæmper imod både arbejderbevægelsens mandsdominerede politik og den ældre kvindebevægelses borgerskabsforankring. Måske var hun også, i al sigende hemmelighed, lesbisk i en verden af heteroseksuelt ensrettende normer. Det er mange vigtige og symptomatiske positioner i det moderne liv på én gang, og i Niensens liv kan vi se disse positioner i konkret samvirke.

Det kalder efter min opfattelse på en kombination af teoretisk-metodiske overvejelser og videre empiriske studier. I det følgende vil jeg derfor med afsæt i en skitse over Marie Niensens liv på baggrund af Things biografi udfolde nogle bud på de videre betydninger af hendes tanker og virke. I en vekslen mellem empiriske redegørelser og teoretiske drøftelser vil jeg undervejs især fokusere på tre aspekter: 1) den håbefulde satsning på den socialistiske revolution som kernen i hendes politiske orientering; 2) hendes køns- og seksualpolitik; 3) hendes kobling af personlige erfaringer og moralske perspektiver til det politiske.

SOCIALDEMOKRAT TIL VENSTRE

Marie Sofie Nielsen var født i 1875 ind i en husmandsfamilie. Socialist blev hun gennem sine erfaringer som tjenestepige hos en tyrannisk og voldelig sjællandsk godsejer i årene under de sidste Højre-regeringer inden systemskiftet. Udslagsgivende for hendes tidlige politiske bevidstgørelse var især de jævnlige episoder, hvor hendes foresatte førte en særligt "stædig" 16-årig pige afsides. Så gennempryglede han hende med sin ridepisk. Protester nyttede intet, for han havde loven på sin side: "For første Gang i mit Liv gik det op for mig, at et Lands Lov og Ret kan

---

4 <https://sfah.dk/marie-nielsen-og-revolutionen/> (10.4.2020)

være ganske det modsatte af *Ret*,” erindrede hun senere og tilføjede, at det nok var den oplevelse, der havde gjort hende til socialdemokrat.⁵

Allerede heri ligger formentlig videre betydning: Det var hverken rene spekulationer eller det moderne borgersamfunds økonomiske udbytning i sig selv, der lagde grunden til hendes socialistiske bevidsthed. Den bevidsthed blev snarere affødt af sammenstødet mellem borgerlige principper om lighed for loven og resterne af de gamle standsprivilegier i landbosamfundets træge, konfliktfyldte overgang fra det gamle samfund til det moderne. Eller med filosofen Jacques Rancières endnu mere generelle begreber: Den politiske subjektivering af nye politiske standpunkter med en vidererækkende påberåbelse af ligheden end tidligere og med nye erkendelses- og udsigelsesevner sker ikke mindst gennem påberåbelsen af allerede forudsatte elementer af lighed – i dette tilfælde navnlig ligheden for loven og ligheden som mennesker på tværs af standsskel.⁶

Som 25-årig flyttede hun til København og blev pige i huset hos finere folk, og af sin løn sparede hun op, så hun tre år senere kunne begynde at læse til lærer. Fra 1908 blev hun ved siden af studierne ansat som fast vikar ved Frederiksberg Skolevæsen, og fire år senere var hun færdiguddannet og fik fuld stilling ved Nye-landsvejens Skole.

Det var i studieårene, hun sluttede sig til den socialdemokratiske bevægelses venstrefløj. Her kom hun bl.a. i nær forbindelse med Gerson Trier, den ledende skikkelse fra 1880'ernes og 1890'ernes revolutionære opposition i dansk arbejderbevægelse og samtidig én af de få markante intellektuelle i dansk arbejderbevægelse overhovedet – og i den egenskab blandt initiativtagerne til det første folkeuniversitet i landet.

Trier lagde betydeligt mere vægt på marxistisk teori end de fleste af tidens førende socialdemokrater. Og mens hovedstrømmen i den socialdemokratiske bevægelse så staten som en gavnlig modvægt til privatkapitalen og ville alliere sig med det pressede småborgerskab, karakteriserede han staten som undertrykkelsesapparat og betonedede kapitalismens polarisering og arbejderklassens selvstændige politiske udvikling med henblik på et revolutionært opgør med både stat og kapital. Palliativer for småborgerskabet ville kun forhale denne nødvendige udvikling, understregede han igen og igen.⁷

Denne ortodokse, men ikke synderligt sofistikerede marxismeforståelse kan formentlig anes som en del af inspirationen til Marie Nielsens senere, generelt kortfattede teoretiske ytringer.⁸ Som det meste af den periodes danske venstrefløj var hun dog først og fremmest praktiker, og hendes skrifter drejer sig hoved-

---

5 Thing: *Marie*, 16.

6 Rancière: *Disagreement*, især 21-42.

7 Levy og Thing: *Dansk*, 108-186; Østergaard: *Den materialistiske*, 62-135; Bryld: *Den demokratiske*, 79-100.

8 Se f.eks. hendes kronikker i *Klassekampen* 8.5.1918 og 15.5.1918, ”Paa Hundredaarsdagen. Marxismen i Hovedtræk” samt 7.10.1918, ”Stat og Revolution”, også optrykt i Nielsen: *Revo-*

sagelig om sider af dette praktiske engagement. Ikke desto mindre gemmer der sig efter alt at dømme også væsentlige teoretiske implikationer i hendes praksis og hendes løbende bestræbelser på at sætte den praksis på begreb.

Inden for Socialdemokratiet steg hun efterhånden i graderne og blev endelig medlem af hovedbestyrelsen. Først og fremmest knyttede hun sig dog til Socialdemokratisk Ungdomsforbund (SUF), der i stigende grad viste sig at forstå de socialistiske læresætninger om antimilitarisme, internationalisme og revolutionær forandring af samfundet mere bogstaveligt, end moderpartiet gjorde.⁹ Hvor Socialdemokratiet under Første Verdenskrig på linje med mange af sine krigsførende søsterpartier indgik i samarbejder og kompromiser hen over klasseskel, og hvor det imod erklærede antimilitaristiske principper stemte for krigsbevillinger til neutralitetsværnet, var Marie Nielsen med til at formulere SUF's slagord: "Knæk Sablen! Bryd Kronen! Styr Kirken!"

Med henvisning til Marx' og Engels' gamle ord om, at arbejderne ikke havde noget fædreland, men til gengæld klassefæller i alverden, tordnede hun også fra krigsudbruddet mod de socialdemokratiske ledere Europa rundt, der nu under krigens alvor hævdede det modsatte. Ved at erklære, at arbejderne måtte kæmpe for deres fædreland, havde disse socialdemokrater "i Virkeligheden forraadt vor helligste Grundsætning, det internationale Broderskab," mente hun.¹⁰ Sammen med hendes og SUF's tilslutning året efter til den såkaldte Zimmerwald-bevægelse, en løs international sammenslutning af socialistiske krigsmodstandere til venstre for hovedstrømmene i de socialdemokratiske partier, var det med til at bringe den ungsocialdemokratiske venstrefløj ud i åben konflikt med den dominerende strømning i partiet.¹¹

Ved slutningen af Første Verdenskrig og under indtryk af revolutioner i navnlig Rusland og Tyskland var Marie Nielsen blandt de førende kræfter i etableringen af en ny, distinkt revolutionær fløj af arbejderbevægelsen. Hun brød med den socialdemokratiske bevægelse, herunder med SUF, som under krigen og indtryk af den russiske revolution ganske vist havde skærpet sine revolutionære fraser, men i praksis ret længe satsede på at omvende den øvrige socialdemokratiske bevægelse frem for at indlede nogen selvstændig organisering af arbejderne. : "I [...] har hidtil kun med Lærerne bekendt jer til den revolutionære Arbejderbevægelse; endnu har ingen Handling vist jeres ærlige Vilje," skrev hun under det bitre brud med SUF.¹² I 1918 var hun medstifter af Socialistisk Arbejderparti (SAP) og fra 1920 og frem ved den vanskelige etablering af Danmark Kommunistiske

---

lution, 48-55 og 68-70. Trier bidrog i øvrigt selv i anledning af Karl Marx' hundredårs fødselsdag med et bidrag til Niensens partiavis: *Klassekampen* 8.5.1918, "Karl Marx".

9 Thomsen: 'Socialdemokratisk'.

10 Thing: *Marie*, 44.

11 Thing: *Marie*, 48-53; Thomsen: 'Socialdemokratisk', 34-43. Til Zimmerwaldbevægelsen i almindelighed: Nation: *War on War*; og Deelen og Richers: *Zimmerwald*.

12 *Klassekampen* 25.5.1918, Marie Nielsen: 'Rødt eller hvidt?', også i Nielsen: *Revolution*, 57.

Parti (DKP), der samlede både hendes fløj, nogle af hendes gamle forbundsfæller fra SUF samt de revolutionære syndikalister i Fagoppositionens Sammenslutning (FS), som allerede før verdenskrigen havde udgjort den mest markante venstreopposition i dansk politik.¹³

Marie Niensens overgang fra venstrefløjssocialdemokratisme til kommunisme må dermed forstås som en enhed af kontinuitet og brud. Set fra hendes eget perspektiv skyldtes bruddet med Socialdemokratiet ikke først og fremmest, at hun selv var nået til nye politiske principper. Det var i stedet de vestlige socialdemokratiske partiledere, der i praksis havde vist sig at svigte de grundprincipper og havde faldet de undertrykte klassers protestbevægelser i ryggen. Socialdemokratiet havde, som hun skrev ved sin udmeldelse af SUF, "mistet evnen til at være det våben, hvormed arbejderklassen skal tilkæmpe sig økonomisk frigørelse," og hun mente selv at have sin "plads der, hvor der kæmpes, og ikke hvor der handles og sjakres."¹⁴ Alligevel røbede hendes nye partistiftelse i 1918 og hendes ord fra samme år om den flammende røde horisont en tydelig politisk radikaliserings, der ikke mindst kom til udtryk ved en karakteristisk acceleration i tidsperspektivet: Den socialistiske fremtid var ikke længere blot en rettesnor for det daglige politiske reformarbejde, men fremtrådte nu som nær og håndgribelig virkelighed. Denne nye politiske subjektivering som kommunist byggede endnu engang på en rekonfiguration af eksisterende begreber og forståelser, snarere end på noget absolut nyt.

REVOLUTIONEN MELLEM FORVENTNING, SATSNING, HÅB OG TRO

Her melder sig en central tematisk og teoretisk udfordring for historikeren: Hvad var karakteren af den vidtrækkende revolutionsprognose? I bagklogskabens lys kunne det være oplagt – og meget let – at affærdige den som en illusion. Men gennem de seneste årtier har historiefaget skærpet sine evner til at gå bag om den konventionelle bagklogskab med dens implicitte skæbnetro for i stedet at anerkende fremtidsorienteringer fra fortiden som et væsentligt led i menneskers måde at forholde sig til omverdenen på i både tanke, sprog og social handling.

Først og fremmest har historiefaget indarbejdet Reinhart Kosellecks begreb om forventningshorisonten som "en nutidigt aktualiseret fremtid, som sigter på et endnu-ikke, på det ikke-erfaredede, på det som kan gøres tilgængeligt."¹⁵ Denne forventede fremtid er ifølge Koselleck særligt væsentlig i de seneste cirka tre århundreders moderne historie, hvor forventningshorisonten ifølge ham har forskudt sig bort fra rummet af erfaringer. Disse perspektiver kan supplere ikke mindst filosofen Karl Löwiths ældre understregning af, hvordan mange af de fjernere eller mere vidtrækkende forventninger om udfrielse fra mangler og ufri-

13 Se Sørensen: 'Den syndikalistiske'; Bryld: *Den demokratiske*, 290-308; Stræde: 'Syndikalismen'; Bang: *Fagoppositionens*.

14 Marie Nielsen: 'Et ord i egen sag' (1918), i Nielsen: *Revolution*, 43.

15 Koselleck: 'Erfaringsrum', 33.

hed i moderniteten er blevet flyttet fra det religiøst konciperede hinsides ind i denne verden.¹⁶ Navnlig Koselleck har også understreget, hvor centralt netop revolutionsbegrebet står i det moderne politisk-historiske vokabularium som betegnelse for epokeskift fra det gamle til det nye både i fortiden og – som forventet mulighed – i fremtiden.¹⁷

Marie Nielsens ord fra 1918 om den forestående verdensrevolution kan næsten synes selv at invitere til den betragtning. Her findes jo udtrykkeligt den visuelle metafor "horisonten" foruden påstanden om, at "vi" – hun og hendes fæller i kampen for socialisme – ved, hvad den horisont rummer. Den tro, der knyttede sig til gammelkendte religiøse opfattelser af frelsen i det hinsides, hævdes altså her erstattet af dennesidig viden. Det kan meget vel tolkes som forankret i marxismen, forstået som den moderne, videnskabelige socialistiske teori med krav på ikke blot fyldestgørende forklaringskraft over for fortid og nutid, men også forudsigelseskraft over for fremtidige udviklinger.

Der er imidlertid også væsentlige elementer ved Marie Nielsens budskab, som risikerer at undslippe historikeren, så længe den eneste almindeligt udbredte tilgang til analyse af fortidige fremtidsorienteringer er begrebsparret erfaringsrum-forventningshorisont.¹⁸ For som filosofen Peter Osborne har understreget, er Kosellecks forventningshorisontkategori langt fra erkendelsesmæssigt uskyl dig eller neutral. Den udspringer af den fænomenologiske tænkning hos Edmund Husserl og Martin Heidegger, som dannede en fælles inspirationsbaggrund for både Koselleck og Löwith.

For Husserl var den tågede horisont et nødvendigt træk ved den menneskelige erkendelses grundlæggende rettedhed. Horisonten som metafor bekræftede dog samtidig den uundgåelige distance til horisonten og dermed menneskets uvægerlige binding til dets aktuelle position. Vi kan flytte horisonten. Vi kan bevæge os hen til det punkt, hvor vi skimtede den før. Men vi kan pr. definition aldrig befinde os i horisonten. Derved bliver det en funktion af horisontkategorien hos Husserl at bekræfte vores fastlåsning i nuet. På beslægtet vis funderede Heidegger over forventningen som en særlig måde at inddrage det mulige i det nærværende og aktuelle på – men netop det mulige, som det lader sig ane fra subjektets aktuelle position.¹⁹

Noget af det, som forventningshorisont-kategorien let kommer til at spærre for, er analysen af de historiske aktørers praktiske satsning på muligheden for at

---

16 Löwith: *Weltgeschichte*.

17 Koselleck: 'Historiske'.

18 Selv om historiefaget også trækker på andre tilgange til tid end Kosellecks, er hans tilgang stadig den mest alment kendte og udbredte. Mange andre indflydelsesrige historieteoretiske tilgange til tid lægger sig da også enten udtrykkeligt eller pr. implikation i forlængelse af Koselleck. Det gælder f.eks. Lucian Hölschers analyser af fremtidsforventningernes historie, François Hartogs analyser af historicitetsregimer eller Aleida Assmanns begreb om tidsregimer. Et karakteristisk udvalg findes i Lorenz og Bevernage: *Breaking*.

19 Osborne: 'Expecting'.

forandre verden – ikke blot for i praksis at nå til det, der allerede lod sig ane som horisont fra en bestemt historisk position, men også for undervejs at opdage eller skabe nye muligheder, som endnu ikke lod sig ane eller beskrive fra den position. Her er to forskellige betydninger af muligheden som kategori på spil: Den ene betydning er det, håbs- og utopitænkneren Ernst Bloch omkring midten af det 20. århundrede kaldte for det *sagligt-objektivt mulige*, altså det 'realistiske', der kan forventes med en vis grad af sandsynlighed ud fra allerede kendte forhold eller allerede kendte udviklingsretninger. Den anden betydning er det, Bloch omvendt betegnedes som det *objektivt-realt mulige*, altså de langt mere vidtrækkende muligheder, der ligger i menneskets evne til at ændre de i øjeblikket tilsyneladende givne betingelser for handling.²⁰

Den moderne praktiske revolutionære – som Marie Nielsen – vil typisk presse både praksis og tænkning i retning af det objektivt-realt mulige, som endnu knap lader sig begribe, fordi de konkret-historiske betingelser for at tænke det per definition endnu ikke er færdigformede. "On s'engage et puis ... on voit," citerede Lenin i 1923 karakteristisk nok Napoleon frit efter hukommelsen og udlagde derpå selv ordene: "Først styrter man sig ud i en alvorlig kamp, og så får man se."²¹ Denne tankegang er i sin form nært beslægtet med Blaise Pascals klassiske refleksioner fra midten af 1600-tallet over behovet for at imødegå tvivlen om Guds eksistens og dermed muligheden for hans frelse ved at *satse* på denne eksistens. For kun den, der satser sådan, kan vinde alt. Den ikketroende har derimod intet at vinde.²² Både for den religiøst troende og for den moderne verdens sekulære revolutionære kan afgørende elementer af uudgrundelighed i henholdsvis Guds eksistens og fremtidens muligheder stå som fundamentale vilkår for den handling, der måske gør en altbetydende forskel i at skabe det, man i nuet hverken fuldt ud kan vide eller fyldestgørende forestille sig.²³

Det, som Bloch i forlængelse heraf navngav den "ægte fremtid" – dvs. den fremtid, som ikke blot var mere af det samme og velkendte, men rummede noget kvalitativt nyt – knyttede sig dermed også tæt til hans begreb om "det endnu-ikke-bevidste." Og i forbindelsen mellem den praktiske forankring i den eksisterende-

---

20 Bloch: *Prinzip*, 258-288.

21 Lenin: 'Om', 183. Som med så mange andre *bon mots* er der vist ingen håndfaste beviser på, at Napoleon nogensinde sagde netop sådan.

22 "[I] faut parier; cela n'est pas volontaire (...). [S]i vous gagnez, vous gagnez tout; si vous perdez, vous ne perdez rien." Pascal: *Pensées*, 94f (§233).

23 Lucien Goldmann betegnede i bredere forstand Pascals begreb om satsning som "le paradoxe fondamentale de la condition humaine" og som "un élément essentiel des philosophies tragique et dialectique." Goldmann: *Recherches*, 187. Som Michael Löwy har påpeget i forlængelse heraf, adskiller den sekulære socialistiske satsning på fremtiden sig dog fra den kristne ved ikke blot at være dennesidig, men også i selve sit væsen kollektiv: "Le croyant chrétien parie sur un bonheur éternel grâce au salut de son âme individuelle, le 'croyant socialiste' parie sur un bonheur collectif auquel rien n'assure qu'il en prendra part." Löwy: 'Lucien'.

de verdens historiske muligheder og åbenheden over for den kvalitativt anderledes fremtid så han bestanddelene til den "konkrete utopi" – til forskel fra den "abstrakte utopi," altså det blotte drømmebillede af en ideel fremtidstilstand, løstrevet fra reale historiske processer.²⁴

Blochs kategorier klinger fremmedartet og kan vække modstand, men de åbner for mere righoldige og nuancerende analyser af fortidige fremtidsorienteringer end Koselleck-kategorien 'fremtidshorison'. Den orientering mod fremtiden, der gav Marie Nielsens og mange andre moderne politiske forandringsprojekter mening og retning, var netop ikke *kun* en allerede synlig horison. Endnu mindre var det nogen færdigformet utopisk arkitekttegning over fremtidens fuldendte samfund. Et grundtræk ved den klassiske socialdemokratiske marxisme, som hun var rundet af, var da også kritikken af de gamle utopister for at fornægte det forhold, at deres visioner uvægerligt var rodfæstet i nuets historisk formede ideologiske betingelser og i et vist omfang byggede på fortrængning af netop den historicitet. Følgelig begrænsede datidens fremtrædende socialdemokratiske marxister sig til at udpege de overordnede samfundsøkonomiske betingelser for, at fremtidens mennesker selv ville kunne udforme deres samfund. Hvad der lå hinsides udbytningens og classeskellenes magtforhold, lod sig ifølge dem endnu ikke sige, og Marie Nielsen begrænsede sig stort set til sin karakteristik af dette samfund som ét, der for første gang skulle bestå af "mennesker" – forstået som: mennesker med kraft til at forme deres egne livsbetingelser, ikke kun hver for sig, men på samfundsplan. Det svarede i store træk til Marx' egen klassiske formulering fra 1859 om det socialistiske samfund som afslutningen på "det menneskelige samfunds forhistorie" – ikke historiens afslutning, men derimod begyndelsen på den egentlige, menneskelige histories udfoldelse.²⁵

For så vidt udtrykte Marie Nielsens revolutionære fremtidsorientering bag den selvsikre sprogdragt om den allerede etablerede *viden* også andre elementer. I sine revolutionsoptimistiske skrifter fra verdenskrigens sidste uger brugte hun også betegnelser for langt mere skrøbeligere forhold til verden: tro, håb og kærlighed, alle strategisk orienteret mod bestemte, forbigående muligheder for forandring:

Imod Kapitalismens brutale Voldsmagt, imod Socialpatrioternes sorte, fejge Forræderi sætter Sovjetrusland sin lyse, herlige Tro, at Proletariatet Verden over dog skal vide at kende sin Besørgelsestid.

24 Bloch: *Prinzip*, 49-203, 555-558, 723-729; Bloch: *Tübinger*, 128-132. En koncis opsummering af disse tanker findes i dansk oversættelse i Bloch: 'Anticiperet'. Håbet som historisk analysekategori er videre udfoldet i Nygaard: *Håb*; og Nygaard: 'Manglernes'.

25 Marx: 'Til kritiken', 357. Dobbeltighederne i den socialdemokratiske marxismes forhold til det fremtidsutopiske undersøges nærmere i Geoghegan: *Utopianism*; Nygaard: *Kærlighedens*, 237-267. Ollman: 'Marx's Vision' analyserer nærmere de elementer af en kommunistvision, der trods alt findes rundt om i Marx' skrifter.

Og da er Timen slaaet for Verdenskapitalismen, og Socialismens nye, herlige Tidsalder oprinder.

Vi forener os med vore russiske Klassefæller i denne Tro og dette Haab, og vi lover paa denne Aarsdag for Proletarrevolutionens herlige Gennembrud, at hvad vi er i Stand til at gøre i vort lille Land for at raabe Arbejderne ud til Kamp i det afgørende Øjeblik, der skal blive gjort.

I beundring og alt overskyggende Kærlighed ser vi hen til Arbejdernes Rige i Øst.

*Fra dette venter vi os Befrielsen og med det vil vi kæmpe og sejre eller – dø.*²⁶

Marie Nielsen var blandt de praktiske revolutionære, der med hendes egne ord i revolutionsårene omkring verdenskrigens afslutning følte et "svidende hjertes længsel efter hjælpende at være med – at være med i kamp, sejr og nederlag – blot ikke passive."²⁷ Hendes sekulære håb og troen på sejrens mulighed synes her ikke blot at have givet retning til handlingerne, men også at have mobiliseret og vakt begejstring. Det viser sig også i en tankevækkende dobbelthed i hendes retorik fra navnlig året 1918: Hun erkendte åbent, at kampen rummede mange farer og kunne ende i nederlag og tilintetgørelse for de implicerede. Der var altså al mulig grund til frygt. I samme åndedrag fortsatte hun dog opildnende: "Men vi frygter ikke! Med Forventning, med Haab, med Tillid til egen Kraft vil vi træde ind i dens [revolutionens] kæmpende Rækker."²⁸

Marie Nielsens påberåbelse af aktuelle muligheder for at skabe revolutionær forandring i 1918 udtrykte altså i praksis langt fra nogen ureflekteret tillid til, at Udviklingen eller Historien eller Fremskridtet – med stort U, H og F – af sig selv ville skaffe arbejderklassen og socialismen sejren. Og hendes affærdigelse af frygten udtrykte ikke en opfattelse af forhåndsvidende sejrssikkerhed. Snarere må den forstås som en besværgelse i mobiliseringens, begejstringens og den socialistiske sags navn.

Det var med andre ord den forandrende handling, det gjaldt. Teorier og samfundsanalyser var for hende redskaber til revolutionen. Det var sigende, at Marie Nielsen greb til Søren Kierkegaard-parafraaser for at give sine politiske tanker udtryk. *Er Danmark modent for Socialisering*, spurgte hun i en pjece fra 1920 med samme titel, og svaret var et rungende ja. Men hun afviste samtidig at komme med alt for detaljerede anvisninger. Kun ét var sikkert: "Den russiske Arbejderklasse satte med et Spring, uden Forskoling, uden ordentlig Organisation, ud på

²⁶ *Klassekampen* 7.11.1918, "En Mindedag", også i Nielsen: *Revolution*, 110. Kursivering som i originalen.

²⁷ Marie Nielsen: 'Revolution' (1927), Nielsen: *Revolution*, 77.

²⁸ *Klassekampen* 10.10.1918, "Bolschevismen smitter", også i Nielsen: *Revolution*, 90.

70.000 Favne Vand, dvs. midt ind i Socialiseringsprocessen og – *det gaar!*²⁹ Det var, i al sin ligefremhed, en betragtning i slægt med Lenins nye, Hegel-inspirerede betoning under Første Verdenskrig af det dialektiske spring i opgøret med de gamle socialdemokratiske udviklingsforståelser og de betydeligt mere langhårede bestræbelser på at teoretisere den revolutionære subjektivitet i Georg Lukács' skrifter fra de første efterkrigsår og flere årtier senere i f.eks. Jean-Paul Sartres eksistentialistiske livtag med marxismen.³⁰

I sin egenskab af historicitetsgrundstof og ufærdig, affektiv forholden-sig i en verden under forandring – snarere end en empirisk, fuldt ekspliciteret og definerbar følelse – rummer håbet også elementer af sine modsætninger i nuets mangler og nød; frygten for, at det ikke vil ende, som man håber. I Marie Nielsens revolutionsbesyngelse fra 1918 var dette til stede som erfaringer af de undertryktes nød og afmagt, nyligt forstærket af verdenskrig og krise – og som den i øjeblikket taktisk underspillede sandsynlighed af nederlag.³¹

Nok blev hendes revolutionsprognose i overensstemmelse med den fremherskende marxistiske retorik og eksplicite teorier i den tids socialdemokratiske bevægelse formuleret i sejrssikre termer: Den kommende samfundsomvæltning

---

29 Marie Nielsen: 'Er Danmark modent for Socialisering?' (1920), Nielsen: *Revolution*, 148. Se også hendes artikel 'Den skærpede økonomiske krise og mangelen af en fast arbejderpolitik' (1923), der synes at rumme en anden Kierkegaard-parafase i karakteristikkene af krisen som "sygdommen til døden" for det kapitalistiske system." Nielsen: *Revolution*, 205.

30 Se f.eks. Bensaïd: 'Leaps'; Lukács: *Geschichte*; Sartre: *Eksistentialisme*; Nygaard: *Vladimir*, 35-38.

31 Sejrssikkerheden og erkendelsen af nederlagets mulighed gnubber sig udtrykkeligt op af hinanden i hendes skrifter fra 1918 om verdensrevolutionens fremmarch – forbundet med stærke, emotionelt ladede betegnelser som håb, frygt, angst, rædsel, ærefrygt og had. Se f.eks. Nielsen: *Revolution*, 86f, 90, 110f, 110 og 112f. I et tilbageblik fra en mindre bevæget tid små ti år senere bemærkede hun selv de "stormende følelser," som revolutionerne i Rusland, Tyskland og andre steder havde vakt i årene omkring Første Verdenskrigs afslutning. Nielsen: *Revolution*, 77.

Her ligger i øvrigt formentlig yderligere væsentlige metodiske og teoretiske udfordringer for historiefaget. For ganske vist integreres følelseshistorie i disse år i stadig højere grad som tilgang i faget, men her er i almindelighed tale om følelser som sprogligt kategoriserede og i den henseende færdigformede størrelser. Men Marie Nielsens lån af de nævnte termer virker for mig at se åbenlyst søgende, forsøgsvis og foreløbige. For så vidt fjerner de sig fra følelser i den førnævnte forstand og nærmer sig snarere det, der ofte karakteres som affekt, dvs. den endnu ikke helt bevidste eller færdigformede forholden sig til verden. Og mens historikere integrerer de empirisk konstaterbare følelser, er affekt snarere et anliggende for meget generelle overvejelser hos litterater og filosoffer. Se til overblik f.eks. Vallgård: 'Følelseshistorie'; Vallgård: 'Affekt'; Christiansen, Frydendahl og Pedersen: 'Vendinger'; Sharma og Dahl: *Affekt*. Hvis de to beslægtede tilgange med deres forskellige ontologier og sociale relevansområder skal mødes frugtbart, kræver det for mig at se ingen kompromiser mellem den ene fløjs empiriske ambitioner og den anden fløjs teoretiske ambitioner, men snarere en gentænkning af det empirisk-metodiske i retning af at anerkende de righoldige muligheder i det, der er undervejs. Men det må tages grundigere op andetsteds.

”vil komme med historisk Nødvendighed,” drevet frem af de kapitalistiske produktionsforholds egen udvikling.³² Så at revolutionen ”vil komme, det *ved* vi, og at Borgerskabet med alle deres fortvivlede Præventivmidler ikke kan standse den, det *ved* vi ogsaa,” og af den revolution, ”ved vi, skal en ny Jord opstaa.”³³ For så vidt var det kun klassefjenden, der egentlig havde grund til at *føle* noget: en ”skælvende Rædsel for det Uundgaaelige,” et ”vildt, brutalt dyrisk Had mod den Kilde, hvorfra fornyelsens Kraft strømmer til Verdensproletariatets Hjærte” – og så videre.³⁴

Men uanset, at den form for socialdemokratisk marxisme, hun trak på, ikke gjorde meget ud af at teoretisere eller blot konceptualisere elementet af social handling, dækkede dette begreb om nødvendighed i vidt omfang over en praktisk fordring om kamp snarere end over nødvendighed forstået som ren uundgåelighed.³⁵ Lige så meget som revolutionsprognosen både på teoretisk plan og af mobiliseringshensyn var formuleret *med* Historien, Udviklingen og Fremskridtet, var den i praksis et forsøg på at afværge katastrofale alternativer ved, med Walter Benjamins så ofte citerede formulering, at stryge historien *mod* hårene.³⁶ Og lige så meget som Marie Nielsen kunne påberåbe sig de marxistiske udviklingsteorier som orakelviden, kunne hun også – og ofte i samme åndedrag – karakterisere revolutionen nærmest som en betinget profeti, der kaldte på handling og på mobilisering af stærke kollektive følelser, tro og håb. Nogle gange ligefrem som i en bøn efter velkendt kristent forbillede: ”Du hellige russiske Revolution – velsignet din Styrke! [...] Vi vil i Sejr, i Nederlag, i Liv eller Død med lige Ærefrygt bøje Knæ for Arbejdernes Befrier fra Øst, for vor hellige Revolution.”³⁷

Hendes håb om revolutionær forandring trivedes altså på trods. Og nederlaget indtraf. Den tyske revolutions radikale socialistiske projekter blev som bekendt ikke forspillet til verdensrevolutionens greb om de højtudviklede vestlige lande, men snarere til mellemkrigstidens ustabile stillingskrig, til nazisme og til ny verdenskrig.

Marie Nielsen fik også nederlaget at mærke på et personligt plan.

---

32 *Klassekampen* 15.5.1918, ”Paa Hundredsaarsdagen. Marxismen i Hovedtræk. II”, også i Nielsen: *Revolution*, 54.

33 *Klassekampen* 10.11.1918, ”Revolution i Danmark”, også i Nielsen: *Revolution*, 112f. Kursivering som i originalen.

34 *Klassekampen* 29.10.1918, ”Ulvne hyle”, også i Nielsen: *Revolution*, 100.

35 Sondringen mellem praktisk og teoretisk nødvendighed udfoldes i forbindelsen med marxismen i almindelighed i Fleischer: *Marxismus*, 142-147. Tilsvarende flertydigheder hos fremtrædende internationale eksponenter for den specifikke socialdemokratiske marxisme omkring århundredskiftet udforskes i Sørensen: *Marxismen*. bd. 2. Baggrunden for det danske socialdemokratiske tilnærmelser til marxismen spores især i Bryld: *Den demokratiske*.

36 Benjamin: ’Om historiebegrebet’, 163.

37 *Klassekampen* 9.8.1918, ”Du hellige russiske Revolution! Velsignet din Styrke”, også i Nielsen: *Revolution*, 84-87. Til sondringen mellem oraklets ubetingede forudsigelser og profetens betingede forudsigelser i tilknytning til marxistiske udviklingsteorier: Bensaïd: *Marx*, 55-59.

KOMMUNIST GENNEM 1920'ERNE

Som foregangskvinde for den revolutionære bevægelse i Danmark kom Marie Nielsen i høj grad til at personificere det etablerede samfunds frygt for det alt for radikalt nye. For sine revolutionsopfordringer blev hun oven i sin godt seks måneder lange varetægtsfængsling idømt halvandet års forbedringshusstraf – altså ikke bare fængsel, men isolationsfængsel med strafarbejde, der nedbrød både sjæl og legeme. Ved højesteret blev straffen ganske vist nedsat til seks måneders ordinært fængsel, og inden hun udstod hele den straf, blev hun frigivet ved den almindelige politiske amnesti i kølvandet på påskekrisen i 1920. Hendes løsladelse ændrede dog ikke ved Frederiksberg Skolevæsens beslutning om at afskedige hende uden pension med henvisning til dommen og offentlighedens billede af hende som samfundsomstyrter, uanset at størstedelen af hendes kolleger protesterede mod fyringen, og uanset at spørgsmålet om hendes pension blev genstand for flere retssager med skiftende udfald. Så hun måtte finde andre veje til livets ophold, først på en tekstilfabrik og i mange år derefter som kontorist i arbejdersygekassen Fremtiden.³⁸

Den venstrefløj, hun nu atter engagerede sig i, var dybt splittet og marginaliseret – både på grund af egne indbyrdes uoverensstemmelser og fordi Socialdemokratiet under påskekrisen dygtigt havde formået at udfylde en forbigående rolle som ledende protestkraft. Socialistisk Arbejderparti havde klareret sig skidt gennem fængslingen af sine ledende medlemmer, og det var blevet opløst i efteråret 1919, hvor en del af dets medlemmer gik sammen med den gamle ungsocialdemokratiske venstrefløj i stiftelsen af Venstresocialistisk Parti, der et års tid senere tog navneforandring til Danmarks Kommunistiske Parti. Marie Nielsen var som nævnt skeptisk over for den fløjs fraserevolutionære position og søgte derfor i første omgang den revolutionære praksis sammen med syndikalisterne i FS. Her fandt hun imidlertid snart de ledende kræfter og navnlig den mest centrale figur, Christian Christensen, ganske uduelige. Så ved sin løsladelse i foråret 1920 stod hun uden for begge organisationer og repræsenterede i stedet sin egen lillebitte forening, Dansk Kommunistisk Lærerklub, der arbejdede for at samle den yderste venstrefløj på et revolutionært kommunistisk grundlag.³⁹

Hun var dog fortsat en så central skikkelse på den danske venstrefløj, at hun blev delegeret til Kommunistisk Internationales anden verdenskongres i Petrograd (Skt. Petersborg) i august 1920. Her kunne hun bekræfte sin opfattelse af kommunismen som global kraft i kontrast til dens ynkværdige danske skikkelse, og hun stiftede på første hånd bekendtskab med mange af tidens ledende kommunister fra alverden, ikke mindst heriblandt Lenin, Trotskij og Zinovjev. Den både

38 Thing: *Marie*, 115-129 og 198-213.

39 Thing: *Marie*, 130ff og 216ff.

personlige og politiske respekt, hun ved den lejlighed vandt for flere af dem, var med til at lægge grunden til hendes senere særstandpunkter som kommunist.⁴⁰

I første omgang dannede beslutningerne fra verdenskongressen dog centrum for de vanskelige videre forsøg på at samle den yderste danske venstrefløj. I april 1921 indgik det nye DKP sammen med Fagoppositionens Sammenslutning i Danmarks Kommunistiske Føderation. Blot ni måneder senere blev den føderations bestanddele imidlertid sprængt igen i to organisationer, der begge kaldte sig DKP – det såkaldte Blågårdsgadeparti, der især bestod af de gamle syndikallister, og Møntergadepartiet, hvis hovedpart atter var de gamle ungsocialdemokrater. Denne gang forsøgte Marie Nielsen at samarbejde med de sidstnævnte, men hendes forsøg på at mægle mellem fløjene førte blot til hendes eksklusion. Få måneder senere, i september 1923, blev to ny decimerede DKP'er atter samlet i et enkelt parti, og hun blev atter medlem – men af en bevægelse, der var endnu mere marginaliseret end før og stadig ikke kunne skabe ro i egne rækker.⁴¹

Dermed var det dog hverken slut med de indrekommunistiske fløjkrige eller hendes særstilling.

Da den nye sovjetiske ledelse omkring Josef Stalin i anden halvdel af 1920'erne konsoliderede sit herredømme og dermed det politiske kursskifte i den kommunistiske verdensbevægelse fra satsning på international revolution til at fokus på snævrere sovjetiske interesser – ud fra Stalins parole om opbygning af socialisme i ét land – var hun blandt de få, der anfægtede det danske kommunistpartis ukritiske opbakning til kursen og talte for hjælp til de ekskluderede russiske kommunister omkring Trotskij. Det fik hende ekskluderet i 1929 for det, partiledelsen betegnede som "kontrarevolutionær Propaganda."⁴²

Derefter gik hun ganske vist stille med sine kritiske standpunkter. "Er man kommunist af overbevisning, så binder den kommunistiske disciplin ens handlefrihed", bemærkede hun senere, da hun skulle forklare sin lange tavshed udadtil.⁴³ Hun accepterede med andre ord som kommunist i 1920'erne og i første halvdel af 1930'erne en grad af identifikation mellem sagen og organisationen – og i sidste ende dens ledelse og førte politik – som hun ikke i nær samme grad havde taget på sig i sine år inden for den socialdemokratiske bevægelse. Det skyldtes formentlig i høj grad, at den kommunistiske bevægelses politiske kultur betydeligt mere end den socialdemokratiske byggede på en krigs- og militærlignende lejrforståelse. Men det havde nok også at gøre med, at hun som kommunist ikke havde udsigt til noget politisk fællesskab med en samlet mening og potentialer for gennemslagskraft uden for partiet. Der var ikke længere noget dueligt alternativ for hendes politiske engagement.

---

40 Thing: *Marie*, 178-197.

41 Thing: *Marie*, 216-277; Jacobsen: *Mellem*.

42 'Eksklusion' (1929), i Nielsen: *Revolution*, 266-268.

43 Nielsen: *Kampen*.

Fordi hun i de følgende par holdt tand for tunge med sine Trotskij-sympatier, og fordi det var den afgående partiledelse omkring Thøger Thøgersen, der stod bag hendes eksklusion, kunne hun i 1932 lukkes ind i partiet igen under den nye formand Aksel Larsen – også selv om han efter sin egen ungdomsflirt med Trotskij-oppositionen nu var mere entydigt på Stalins hold end Thøgersen, hvis disciplinering (kaldet 'bolsjevisering') af DKP i slutningen af 1920'erne havde afspejlet hans tilknytning til Kommunistisk Internationales formand på den tid, Zinovjev.⁴⁴ Men Marie Nielsen var også en af de ganske få DKP'ere, der overværede Trotskijs sidste offentlige tale foran et stort publikum i Idrætshallen på Østerbro i november 1932, mens pressen genlød af harmdirrende protester fra højre og venstre mod dette revolutionsikons besøg, og en større flok kommunister uden for bygningen taktfast råbte "ned med Trotskij," anført af det nyvalgte folketingsmedlem Arne Munch-Petersen.⁴⁵ Og efterhånden blev 1930'ernes politiske kursændringer i Sovjetunionen under Stalin – såvel som i de kommunistpartier verden over, der fulgte den sovjetiske kurs – hende atter for meget.

To nye sovjetiske tiltag i sommeren 1936 gjorde udslaget: Først protesterede hun højlydt mod den nye sovjetiske familiepolitik. Dernæst anfægtede hun anklagerne mod tidligere fremtrædende bolsjevikiske ledere under den første af de tre store skueprocesser i Moskva, der sammen med en enorm bølge af statsanktoneret terror mod befolkningen bidrog til at konsolidere Stalins eneherredømme i Sovjetunionen.

KVINDE- OG SEKSUALPOLITIK

Det forslag til ny sovjetisk familiepolitik, der blev fremlagt til offentlig diskussion i forsommeren 1936 og efter en omfattende tilsyneladende åben, men reelt topstyret diskussion endte med at blive vedtaget en måned senere, lagde på flere måder op til at genoprette gamle kønshierarkier. Retten til abort blev afskaffet, kvinder med syv børn eller flere skulle belønnes med særlig understøttelse fra staten, og det skulle blive sværere at opnå skilsmisse.⁴⁶ Ifølge Marie Nielsen var det et entydigt tilbageskridt. Loven fratog "Kvinden den seksuelle Frihed, som Sovjetunionen gav hende i 1920, og som har været Grundlaget for, at de sovjetrusiske Kvinder i *Masser* er blevet aktive ikke alene i Fabrikker, men i Stat og Kommune, og paa forskellige Omraader allerede har vist, at de magter at gaa Side om

44 Jacobsen: *Moskva*; Bloch-Poulsen og Thing: *Danmarks*, 64ff.

45 Marie Niensens deltagelse i Trotskijmødet – der ikke blot viste hendes fortsatte politiske dissens trods tavsheden i disse års interne DKP-forhold, men også formentlig bidrog til at knytte hende tættere til Trotskijs standpunkt – forbigås mærkeligt nok med tavshed i Things fremstilling. Hun omtalte selv mødet i Nielsen: *Kampen*, 4. De indviklede praktiske omstændigheder omkring Trotskijmødet gennemgås i Larsen: *Mod strømmen*, 145-156, der ganske vist går lidt hen over den strid, mødet udløste i den danske offentlighed. Munch-Petersens rolle fremstilles i Sohn: *Fra Folketinget*.

46 Se til konteksten Goldman: *Women*.

Side med Manden som Ledere, som Teknikere, som Vidensdyrkere.” Med den nye politik ”driver man igen Sexualproblemet ind i den lumre Sovekammeratmosfære og kommer til at understøtte det katolsk pavelige Standpunkt: alt seksuelt Samvær mellem Mand og Kvinde, der ikke har Forplantning til Formaal, er ’syndigt’.”⁴⁷

Sovjetkvinden stod med andre ord over for at miste såvel sin sociale ligestilling som retten til seksuel nydelse og dermed blive reduceret til fødemaskine. Det var et bemærkelsesværdigt radikalt køns- og seksualpolitisk standpunkt, der tydeligt viste, at Marie Nielsens håb fra 1918 om det fremtidige samfund, ”i hvilket der kun lever *mennesker*” ikke kun kunne pege hinsides klasseskel i almindelig forstand af modsætninger mellem kapital og lønarbejde, men også hinsides uligheder mellem kønnene og det ofte oversete reproduktive arbejde, der lå ud over det lønnede. Også kvinden måtte blive fuldt og helt menneske. Og ikke kun i det offentlige liv. Marie Nielsens fokus på det seksuelle viste, at hun også gik langt i politiseringen af de forhold, der almindeligvis blev regnet for private, personlige og unyttige, hvis ikke også ligefrem skadelige.

Også dette bemærkelsesværdige standpunkt var resultatet af en længere proces hos Nielsen, der i høj grad synes at have indarbejdet sine personlige erfaringer som kvinde i et mandsdomineret samfund og en mandsdomineret arbejderbevægelse med et modsætningsfyldt forhold til spørgsmålet om kvindens ligeberettigelse. I princippet støttede både Socialdemokratiet og siden også den kommunistiske bevægelse fra første færd kvindens ret til en plads i offentligheden og formulerede krav om både kvindelig stemmeret og offentlig børnepasning. For så vidt havde den socialistiske arbejderbevægelse lagt op til justeringer i det moderne borgersamfunds fremherskende grænsedragninger mellem det offentlige som mandens domæne og hjemmet som kvindens.⁴⁸

I praksis var både arbejderbevægelsens kernetropper og dens selvforståelse dog mandlige. Som Niels Ole Finnemann for flere årtier siden understregede i sit studie af Socialdemokratiets idehistorie, var der i den danske arbejderbevægelses første mange år ingen udsigt til et mere grundlæggende opgør med det borgerlige samfunds almindelige komplementære kønsideal. Også for arbejderfamiliernes vedkommende var det socialt reproduktive arbejde – altså reproduktionen af arbejderen og arbejdskraften, fortrinsvis i hjemmet – uden videre blevet tilskrevet kvinden. Mens mændenes produktive lønarbejde blev hyldet og lagt til grund for visioner om det gode samfund, blev kvindens reproduktive arbejde i hjemmet ikke alene ulønnet, men kun i begrænset omfang anerkendt som egentligt arbejde. I praksis blev idealet for arbejderfamilien, ligesom for den borgerlige familie, at kvinden skulle støtte manden i hans arbejde, og hvor det tidlige Social-

47 Marie Nielsen i *Arbejderbladet* 26.6.1936, citeret fra Thing: *Marie*, 303f.

48 Den grundlæggende kønskomplementaritet i moderne borgersamfund som sådan understreges i generelle politisk-filosofiske termer i Pateman: *The Sexual*; og mere historisk i Landes: *Women*.

demokrati alligevel havde blik for kvinders dobbeltarbejde, gik det politiske svar hovedsagelig ud på, at mændenes løn måtte øges, så de kunne forsøge familien uden supplerende indtægter fra kvindens og børnenes arbejde.⁴⁹

De forhold blev ganske vist justeret efterhånden. Den etapevise opnåelse af kvinders stemmeret i de første årtier af 1900-tallet var selvsagt afgørende, og ikke mindst i de kulturradikale og kommunistiske miljøer trivedes fordringen om ligestilling mellem kønnene.⁵⁰ Men Marie Nielsens position i den kommunistiske bevægelse kan også minde os om, at de fremherskende kommunistiske antagelser om arbejderen og arbejdet som mandlige ikke adskilte sig så dramatisk endda fra de gamle socialdemokratiske.

For den arbejderkvinde, der engagerede sig i arbejderbevægelsen gennem den første halvdel af 1900-tallet, kunne disse elementer af patriarkalsk selvfølghed meget vel stride mod erfaringen. Det er formentlig også i denne modsætning, man skal se grobunden for Marie Nielsens voksende bevidsthed om sammenhænge mellem klasse- og kønskamp – og dermed hendes gradvise politiske subjektivering af arbejderkvinder også som kvinder, snarere end blot som arbejdere eller assistenter i arbejderens kamp. Fra hendes første 10-15 år som politisk aktiv findes kun få spor af interesse for det kønspolitiske. Det eneste rigtigt håndgribelige tegn er et debatindlæg fra hendes hånd i Socialdemokratisk Ungdomsforbunds blad *Fremad*, hvor hun imod en anden kvindelig skribents hyldest til J.P. Jacobsen-figuren Marie Grubbe som fremtidens kvinde understregede, at Grubbe-figuren i virkeligheden lod sig reducere til elskerinde af de mænd, der valgte hende. Nej, den egentligt frigjorte kvinde måtte kunne være "Elskerinde, Mor og Mandens jævnbyrdige Ven og Arbejdsfælle baade paa materielle og aandelige Omraader."⁵¹

Af et første og enligt kvindepolitisk indlæg at være må dette siges at være et bemærkelsesværdigt færdigformet standpunkt, som formentlig røber en længe-revarende interesse for kvindesagen. Men det er bemærkelsesværdigt, at hun i de første mange år hovedsagelig synes at have bedrevet arbejderpolitik efter de vante, mandligt definerede former.⁵² Først da hun i 1920'erne stillede sig i spidsen for en kvindekomité inden for det unge, splittelsesplagede kommunistparti og fik kontakt til Kommunistisk Internationales kvindesekretariat omkring Clara Zetkin, indledte hun et mere systematisk kvindepolitisk engagement.⁵³

49 Finnemann: *I Broderskabets*, 78-87. Se også Larsen: 'Men størst'; Ravn: 'Kvinder'; Hansen: 'De socialistiske'; Hansen og Petersen: 'Arbejde'; Dahlerup: 'Kvindens'. Begrebet 'social reproduktion' og dets bredere arbejdsbegreb er for nylig udfoldet i navnlig Bhattacharya: *Social*.

50 Mens der er skrevet en del om køn i periodens socialdemokratiske bevægelse, er spørgsmålet underbelyst, når det gælder den øvrige danske venstrefløj før 1968-æraen. Se dog f.eks. Katainen: 'Women'.

51 Thing: *Marie*, 37.

52 Se hertil også hendes formuleringer om ligestillingen i anledning af 1915-grundloven, citeret i Thing: *Marie*, 40f.

53 Zetkins socialistiske feminisme betones i Possing: 'Clara'.

Også her rakte hendes holdninger dog fra begyndelsen ret vidt. Mens andre kommunistiske kvinder i forlængelse af solide socialdemokratiske traditioner var skeptiske over for tanken om særskilte organiseringer af kvinder inden for den kommunistiske bevægelse, forsvarede hun sådanne organisationer, og hun indledte tidligt et samarbejde med den frisindede og fremsynede danske læge J.H. Leunbach om seksual- og præventionsoplysning for danske arbejderkvinder. Fra 1925 og et lille tiår var hun blandt de drivende kræfter i Arbejderkvindernes Oplysningsforening, som efterhånden samlede venstrefløjskræfter fra de fleste kvindefag i industrien. Her rejste man ikke kun krav om lige løn, men udviklede også krav om seksualoplysning og ret til abort. Sammen med den i stigende grad Wilhelm Reich-inspirerede Leunbach trak Marie Nielsen i begyndelsen af 1930'erne denne kvindepolitik i retning af den grundtanke om retten til seksuel nydelse, som kom til udtryk i hendes kritik af den nye sovjetiske familiepolitik i 1936.⁵⁴

Allerede et par år før den kritik havde hendes fokus på det seksualpolitiske bragt hende på kant med den herskende stemning i kommunistpartiet. Mens forningens arbejder for fri abort affødte stærke reaktioner på den kristelige højrefløj – 173.000 kvinder skrev under på et krav om at bevare straffen for forsterfordrivelse – var der ikke tilsvarende opbakning til sagen i de kommunistiske kredse. Her var holdningen snarere, at Marie Nielsen og hendes fløj af Arbejderkvindernes Oplysningsforbund (som det i mellemtiden var omdøbt til) havde "faaet det sexuelle Spørgsmaal paa Hjernen," som Marie Nielsen i 1934 citerede partikammerater i en protestskrivelse til DKP's sekretariat.⁵⁵ Og snart blev det faglige arbejde udskilt fra Arbejderkvindernes Oplysningsforbund, så der ikke længere var grundlag for at fortsætte aktiviteterne. Men hendes for samtiden meget radikale seksualpolitiske orientering fra slutningen af 1920'erne og frem var altså med til at lægge grunden til hendes skarpe kritik af partiledelsen to år senere – og altså vel nok det fremmeste eksempel på hendes vilje til at politisere de 'private' undertrykkelsesforhold, der oftest blev ladet ude af syne i arbejderbevægelsens ensidige fokus på det industrielle lønarbejde.

Et væsentligt spørgsmål i den forbindelse er, i hvor høj grad hendes egne personlige erfaringer har spillet ind i denne politiske udvikling. Her kommer historikeren på noget tynd is, fordi Marie Nielsen – paradoksalt i lyset af de seksualpolitiske principper, hun nåede frem til, men sikkert også af ret forståelige, taktiske grunde – holdt alle eventuelle kærlighedsforhold hemmelige for både omverden og eftertid. Men Thing sandsynliggør gennem indicier, gedulgte DKP-rygter og symptomatiske hemmeligholdelser af bestemte forhold blandt Marie Niensens bekendte, at dette hemmelighedskræmmeri meget vel kan have dækket over, at hun i et eller andet omfang havde seksuelle relationer til kvinder, og at den kvinde, der

---

54 Se hertil også Caspersen: 'Arbejderkvindernes'; Hertoft: *Det er måske*; Thing: 'Freud'; samt analysen af det danske Sex-pols udsyn i Giersing: *Orgasmens utopi*.

55 Thing: *Marie*, 301.

på denne måde stod hende nærmest i de sidste mange år, var Jenny Thomasen, hvis lange brevschildringer fra begyndelsen af 1970'erne af Marie Niensens private forhold viser et bemærkelsesværdigt indgående kendskab til mange af de personlige forhold, som Marie Nielsen ellers hemmeligholdt.

Det er besnærende at tolke videre på dette: Marie Niensens nonkonforme seksuelle orientering kan muligvis have været medvirkende forudsætning for hendes politiske opmærksomhed på såvel det seksuelle som friheds- og diversitetsprincipper i det socialistiske projekt i bredere forstand. I så fald ville hun ikke være det eneste eksempel på en sådan udvikling. Et af de bedre kendte eksempler på relation mellem nonkonform seksualitet og principfast revolutionspolitisk engang var den fremtrædende franske trotskist og senere anarkist Daniel Guérin, der som ung biseksuel borgerskabssøn i mellemkrigstiden blev draget af arbejderklassens friere moral, dernæst af den yderste venstre fløj, hvis seksualpolitiske bevidsthed han efter Anden Verdenskrig bidrog afgørende til at udvikle.⁵⁶ I hvor høj grad spiller længe hemmeligholdt og måske endnu ikke helt definerbare begærformer og affekter ind i udviklingen af de store, retningsgivende håb?

TROTSKISTEN

Mens Marie Niensens kamp for kvindesagen bragte hende i åben konflikt med både det sovjetiske styres aktuelle politik og denne politiks apologeter i det danske kommunistparti, var det hendes kritik af den første Moskva proces få uger senere, der fik hende ekskluderet fra partiet for tredje gang – og denne gang for bestandig.

I hver af de tre Moskva processer fra 1936 til 1938 blev gamle ledende bolsjevikker fra revolutionens tid under verdenspressens bevågenhed udrenset med hård hånd efter offentlige tilståelser af uhyrlige forbrydelser mod det sovjetiske folk og dets fører.⁵⁷ I centrum for anklagerne stod forestillingen om 'trotskisterne' – altså Trotskij og hans tilhængere, som Marie Nielsen med nogen ret kunne regnes til. Nu blev de ikke længere kun fordømt som "Renegater," der stræbte efter "at skabe Forvirring i Arbejderbevægelsen og efter bedste Evne at svække de kommunistiske Partier", som man havde kunnet læse i *Kommunistisk Tidsskrifts* årgang 1934 – en karakteristik, der mindede om den, der blev socialdemokraterne til del i samme periode.⁵⁸ Nu var trotskisterne med Arne Munch-Petersens ord "Mordere", der angiveligt samarbejdede tæt med de tyske nazister og anvendte "fascistiske Metoder i Kampen mod Socialismen."⁵⁹

Selv om Trotskij var sendt i eksil fjernt fra enhver praktisk politisk indflydelse, og hans egentlige støtter overalt var spredte, fåtallige og yderst marginali-

56 Se hertil især Berry: 'Metamorphosis'.

57 Getty og Naumov: *The Road*; McLoughlin og McDermott: *Stalin's Terror*; Schlögel: *Moscow 1937*.

58 'Marodører', 305.

59 *Arbejderbladet* 26.8.1936, Arne Munch-Petersen: "I Gestapos Tjeneste!".

serede, blev Trotskij, trotskismen og trotskisterne dermed alligevel dyrket som fjendebilleder i den officielle partikommunistiske retorik. Og disse fjendebetegnelser betydningsindhold var så tilpas flydende, at de kunne forene stort set alle andre billeder af trusler og farer – og dermed skabe et diskursivt nodalpunkt i et kompleks af statsligt fremmet frygt blandt sovjetborgere og vestlige kommunister, både for den indbildte folkefjende og, mere sagligt velbegrunder, for selv at blive ofre for den udbredte frygt under den 'blinde terror'. Trotskistskrækken kunne dermed både direkte fremtvinge og mere indirekte tilskynde til ukritisk opbakning bag den stalinistiske orden i det sovjetiske samfund og den internationale kommunistiske bevægelse.⁶⁰ Med foucaultske begreber blev trotskismen den signifikante anden, som det stalinistiske samfund behøvede.

Denne cementering af den stalinistiske orden og det stalinistiske verdensbillede omfattede samtidig en inddæmning af den revolutionære arv og det socialistiske fremtidshåb. Da Stalin kort før den første Moskva-proces erklærede socialismen fuldbyrdet som det første store udviklingstrin i retning af kommunismen, lagde han samtidig op til, at enhver bevægelse hen mod den fuldt udviklede kommunisme måtte foregå under den sovjetiske stats forsyn – altså 'fra oven'.⁶¹ Hvad det sovjetiske samfund angik, blev enhver revolutionær bevægelse 'fra nedentil' pr. definition brændemærket som et forræderi mod resultatet af den nu officielt overståede revolution fra 1917. For så vidt måtte revolutionen 'fra nedentil' blive kontrarevolutionær.

I princippet gjaldt ganske vist noget helt andet for de kommunistiske kræfter i det kapitalistiske Vesten. Men i praksis indebar satsningen på sovjetisk statsopbygning og den kommunistiske verdensbevægelses officielle anerkendelse af de vestlige 'borgerlige' demokratier med den antifascistiske 'folkefrontspolitik' fra 1934-35 og frem (med den tysk-sovjetiske ikkeangrebspakt 1939-41 og den kolde

---

60 Se hertil overvejelser over strategiske frygtkulturer og moralske panikker som omdrejningspunkter for cementeringen eller rekonstruktionen af sociale ordener: Linke og Taana-Smith: *Cultures of Fear*; Goode & Ben-Yahuda: *Moral Panics*. De franske historikere Claude Pennetier og Bernard Pudal har mere specifikt understreget, hvordan 'Trotskij' som politisk symbol i det stalinistiske verdensbillede kom til at stå i kernen af en "matrice af fundamentale symbolske modsætninger" – mand/kvinde, handlekraftig/svag, arbejder/småborger, ortodoks/heterodoks, kollektiv/individuel, opofrende/egoistisk osv. – hvori hvert enkelt modsætningspar implicerede de øvrige som grundlag for den diskursive og sociale orden. Pennetier og Pudal: 'La peur de l'autre', 264. Se til de skiftende konstruktioner af det trotskistiske fjendebillede også McNeal: 'Demonology'; Schrader: *Der Moskauer*; Goldman: *Inventing*, 25-80. Man kan endda se spor af Trotskijfrygten i nutidens russiske politik, som bl.a. kommer til udtryk i den internationalt udbredte, stærkt forvrængende tv-serie om Trotskij samt i løbende retoriske fremmaninger af dette gammelstalinistiske fjendebillede. Se hertil f.eks. Yaffa: 'Putin's Russia'.

61 For en lidt nærmere analyse af det temporale aspekt af dette, se Nygaard: 'French Revolution and Communist Future', 185-189.

krigs allerkoldeste momenter som taktiske undtagelser), at den socialistiske revolution i praksis også virkede utidig der.⁶²

Både i Sovjetunionen og i de kapitalistiske lande kunne trotskismen dermed på skiftende måder betegne denne 'utidige' insisteren på den socialistiske verdensrevolutions aktualitet. Ikke alene blev trotskisterne i slut-1930'ernes kommunistiske presse karakteriseret som "et Agentur for den internationale Fascisme". De blev endda fremstillet som endnu farligere end de erklærede fascister selv, fordi de "under revolutionære Fraser forsøger at fremstille sig som de egentlige og eneste 'Revolutionære'".⁶³

Med andre ord: Trotskisterne repræsenterede genfærdet af den revolutions-trussel, som den stalinistiske orden i både Sovjetunionen og den verdenskommunistiske bevægelse stadig hentede en afgørende del af sin politiske identitet og eksistensberettigelse i, men som samtidig kunne true med at revolutionere denne angiveligt 'revolutionære' orden selv. Netop fordi trotskismen på denne måde udtrykte noget afgørende i den stalinistiske orden selv, blev det en nødvendighed for denne orden til stadighed at fremmane det trotskistiske spørgsmål i en af dets mange skikkelser for igen og igen at vise dets nederlag og stede det til hvile.⁶⁴

Selv om Marie Nielsen havde forsvaret Trotskij flere år tidligere, og hendes opfattelse af den socialistiske revolutions aktualitet bragte hende i strid med partiledelsen, synes hun ikke at have betragtet sig specifikt som Trotskijtilhænger tidligere. Men over for denne særprægede stalinistiske kamp med trotskismens og revolutionens spørgsmål synes det at have stået klarere for hende, at hun som revolutionær måtte tage parti for spørgelset og ikke for dem, der ville betvinge det – uanset deres løfter om at gøre det i revolutionens navn. Hendes kritik af de blot fraserrevolutionære rakte som nævnt tilbage til Første Verdenskrig og bruddet med Socialdemokratisk Ungdomsforbund.

Få dage efter de første meldinger om processen mod bl.a. Kommunistisk Internationales tidligere formand Zinovjev skrev Marie Nielsen direkte til ingen ringere end Internationalens nye generalsekretær Dimitrov: "Her kan og vil man ikke tro, at gamle Marxister, Lenins mangeaarige Disciple (...) har forvandlet sig til individuelle Terrorister," og hun udtrykte støtte til det norske Arbeiderpartis appel om at lade repræsentanter for Socialistisk Internationale overvære processerne.⁶⁵ Under et lokalt DKP-møde få dage senere imødegik hun processens anklager og former i skarpe toner. *Social-Demokraten* citerede hendes indlæg ved den lejlighed:

---

62 Se hertil f.eks. McDermott og Agnew: *The Comintern*, 120-157; Claudin: *Krisen*, bd. 1, 156ff; Bloch-Poulsen, Frandsen og Thing: *Planøkonomi og folkefront*; Nielsen-Man: *Kurs*, 95ff.

63 *Arbejderbladet* 15.5.1937, "Marodørerne i Barcelona".

64 De politiske mekanismer i dette komplekse spørgelsespil er især udforsket i Derrida: *Spécres*.

65 Marie Nielsen til Dimitrov, 23. august 1936. Marie Niensens arkiv, ks. 4, læg 3. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (herefter ABA).

Der er mange Paralleller i Verdenshistorien til det, der er sket i Moskva. Det er sket mange Gange, at Folk har ladet Hovederne kappe af Modstanderne. Med den engelske Kong Henrik 8. var det saaledes, at den, der skulde dræbes, før Henrettelsen blev ført til ham for at kysse hans Haand. Hvorfor? Tror man ikke, at denne Ydmyghed før Døden udvistes for at skaane Familie og Venner mod Forfølgelse?⁶⁶

En så udtalt mistillid til de sovjetiske myndigheder og navnlig til Stalin-ledelsens metoder og motiver var stærke sager i det parti, der havde vænnet sig til at rette lydigt ind efter de seneste retningslinjer fra Moskva – hvad partiets ledelse og flertal da også hastigt gjorde i disse sager, selv om Marie Nielsens kritik synes at have udtrykt en vis indledende skepsis og uro over anklagerne, også blandt en del af DKP'erne.⁶⁷ De protester betød, at hun blev udelukket fra kommunistpartiet for bestandig.

Fra i hvert fald 1930'erne og frem til hendes død som 75-årig i 1951 sympatiserede hun da åbenlyst med den trotskistiske bevægelse, hvis små grupper verden over påkaldte sig den revolutionære socialistiske arv, som arbejderbevægelsens dominerende strømninger ifølge dem – og Marie Nielsen – havde opgivet, ligesom kommunisterne selv to årtier forinden havde anklaget de gamle socialdemokrater for faneflugt.⁶⁸

---

66 *Social-Demokraten* 29.8.1936, "Haandkysset før Henrettelsen". I omtalen af dette citerer Thing kun en mere indirekte gengivelse fra Marie Nielsens egen hånd – der dog i hovedtræk bekræfter den afgørende passage i avisreportagen, som jeg citerer – og generelt er bogens skildring af hendes politiske færd fra 1930'erne ikke helt så udtømmende som de tidligere kapitler, hvorfor jeg i det følgende inddrager supplerende materiale. For mere udfoldede skildringer af 1930'ernes og 1940'ernes venstreoppositionelle miljøer, se Larsen: *Mod strømmen* og Nygaard: *Revolutionen udskudt*.

67 Af *Social-Demokratens* førnævnte redegørelse for hendes protester på et DKP-møde fremgår det, at der ikke lød indvendinger mod hende på det møde, og at selv mødets opbakning til partiledelsens resolution til støtte for Moskva-processen kun blev vedtaget af et mindretal af forsamlingen, da flertallet undlod at stemme. Den rapport om indre splid i kommunistpartiet passede selvfølgelig Socialdemokratiet fint, men det var sigende, at DKP's *Arbejderbladet* kun bestred den sidste oplysning om stemmeantallet, men ikke de andre oplysninger fra mødet. Så selv om de fleste skeptiske partimedlemmer foretrak at holde lav profil, kunne det ikke helt skjules for offentligheden, at Moskva-processerne skabte det, formand Aksel Larsen lidt senere over for Kommunistisk Internationales ledelse i Moskva betegnede som "nogen uro" blandt medlemmerne. Af samme grund indledte DKP's førende kræfter en energisk kampagne i *Arbejderbladet*, der med historikeren Kurt Jacobsens ords "i lige så høj grad [var] rettet mod DKP's egne medlemmer som mod offentligheden i øvrigt." Se Jacobsen: *Aksel Larsen*, hhv. 181 og 162. Thing har i mere almene vendinger understreget noget lignende i danske kommunistiske reaktioner på processerne: Thing: *Kommunismens kultur*, 94-48.

68 Alexander: *International*; Larsen: *Mod Strømmen*; Nygaard: 'Revolutionen udskudt'.

DEN REVOLUTIONÆRE PESSIMIST

Hun sluttede sig dog aldrig til de trotskistiske grupper som sådan. Det skyldtes til dels, at hendes helbred nu svigtede, og hendes familiemedlemmer til stadighed krævede meget af hendes energi. Lige så vigtigt var det dog efter alt at dømme, at disse politiske smågrupper var uden nævneværdig indflydelse og efter hendes opfattelse desuden havde meget dårlige udsigter til at vinde frem. I et brev til Trotskij fra december 1936 erklærede hun sig enig i hans påpegning af behovet for at grundlægge nye revolutionære partier i alle lande, forenet i en ny, fjerde Internationale. Men hun stillede sig samtidig sigende skeptisk over for de danske arbejderes vilje til endnu engang at begynde på ny. Selv dem, der var kritiske over for partiledelserne, vovede ikke andet end at blive i de gamle organisationer, mente hun.⁶⁹ Da hendes gamle meningsfælle Alfred Kruse i 1937 søgte at forene de små københavnske antistalinistiske venstrefløjsgrupper i paraplyorganisationen Socialistisk Samvirke, udtrykte hun sympati for projektet, men var endnu tydeligere i sin pessimisme med hensyn til de praktiske udsigter: "[E]t Parti yderst til v.[enstre] vil i Øjeblikket have meget ringe Muligheder i Danmark."⁷⁰

Hun bekendte sig ganske vist fortsat til den socialistiske revolution i sine sidste få artikler, skrevet i 1946 til modstandskæmperbladet *Frit Danmark*: Hun beklagede, at modstandsbevægelsen ikke havde haft held til at virkeliggøre det, "vi kæmpede for," nemlig et "nyt Danmark helt forskelligt fra det før 9. april," omskabt "fra en udbytterstat til et fælles hjem med gode kår for os alle!" I stedet for at hævne sig på den tyske befolkning måtte man nu overalt gå videre til et opgør med den kapitalisme, der ifølge hende havde avlet nazismen.⁷¹

For så vidt lå hendes politiske perspektiv helt i forlængelse af det, hun havde formuleret ved Første Verdenskrigs afslutning, i den russiske revolutions kølvand og under indtryk af revolutionære udviklinger i Tyskland. Men her efter Anden Verdenskrig var der ingen revolutionære udviklinger af lignende omfang. Og kommunistpartierne søgte snarere at befæste deres nyvundne styrkepositioner inden for de kapitalistiske samfund end at drive den første efterkrigstids storstrejker, protester og forandringsforventninger i retning af den form for socialistisk forandring, som Marie Nielsen og hendes trotskistiske meningsfæller fordrede.⁷²

Det indebar også, at hendes vedholdende satsning på en kommende socialistisk revolution havde ændret funktion på afgørende måder siden 1918. Hendes revolutionære håb stod nu langt fjernere fra både begrundelser i håndgribelige samtidige udviklinger og nogen organiseret politisk praksis. Det betød videre, at

69 Marie Nielsen til Lev Trotskij 22. december 1936 (i kopi i Trotskijs arkiv på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, original i Trotskij-arkivet på Harvard University)

70 Marie Nielsen til "Kammerater", 14. oktober 1937. Alfred Kruses arkiv, ks. 27, ABA. Om Socialistisk Samvirke: Larsen: *Mod strømmen*, 211-227.

71 Marie Nielsen: 'Radioen og Frihedskæmperne' og 'Kampen mod nazismen' (begge 1946, den første trykt i *Frit Danmark*, den anden afvist), optrykt i Nielsen *Revolution*, 258-65.

72 Nielsen: *Besættelse*, 99-148, Ege og Hansen: *DKP 1945-46*; Larsen: *Kommunisterne*, 21-62.

hendes principper og engagement i verden da ikke længere var båret af den messiansk klingende optimisme – endsige den tilsyneladende sikre forudsigtelse om sejr – der ved Første Verdenskrigs afslutning hos hende havde kunnet overdøve de dystre alternative udsigter.

Nu stod både den sociale revolution og det revolutionære proletariat, der ifølge hendes marxistiske grundsætninger måtte være denne revolutions handlende og forandringsskabende subjekt, snarere tilbage for hende som løsrevne ønskedrømme. Det samme gjorde dermed også hendes gamle håb om resultatet af den proces: det socialistiske samfund, hvori der ikke længere ville være klasser, men kun mennesker. Begge dele virkede i højere grad end før som det, man med Ernst Bloch kan betegne som abstrakte utopier. Og i stedet for følelsen af det epokegørende engagements begejstring trådte snarere en særlig form for revolutionær melankoli. Hos Marie Nielsen tog denne melankoli ikke form af den blotte handlingslammelse og rugende sorgfulde kontemplation over verdens elendighed eller den ægte fremtids umulighed, sådan som man kender det fra adskillige generationer af venstrefløjsveteraner, både de resigneret frafaldne og dem, hvis stædige fastholdelse af engagementet hviler på ren fornægtelse af de virkelige forhold.⁷³ Snarere var hendes melankolske relation til den socialistiske revolution kendetegnet ved afstemme erkendelsen af nederlag, påtvunget handlingslammelse og tristhed med elementer af håbefuld trøst og viljefast beredthed på grundforandrende handling, så snart nye strategiske muligheder måtte åbne sig.⁷⁴ De muligheder åbnede sig ikke for Marie Nielsen i hendes sidste leveår under den kolde krig. Men de kom til syne igen for Mortens Things generation i de lange tressere.

POLITIKKEN OG DET PERSONLIGE

Marie Niensens politiske løbebane og hendes uforsonlige principfasthed efterlod hende ikke med mange forbundsfæller. Men ved siden af disse træk rummede hun også bemærkelsesværdige elementer af en meget aktiv og bevidst forsonlighed. Også i relationen mellem de sider af hendes væsen kan der måske gemme sig elementer med mere generelle implikationer.

Det er sigende, at mange af dem, hun politisk brød med, til stadighed kunne fremhæve hendes personlige egenskaber, herunder den standhaftighed og uselviske vilje til handling, der også kom til udtryk i hendes politiske virke. Det understregede f.eks. arbejderdigteren Oskar Hansen, der i dagbladet *Social-Demokraten* bragte et interview med hende i anledning af 75-årsdagen i 1950: "Selv om hun var modstander – og er det den dag i dag – af socialdemokratiet, var der ingen

73 Denne form for venstrefløjsmelankoli er udforsket kritisk i vidt forskellige kontekster i Benjamin: 'Linke'; Brown: 'Resisting'; Dean: 'Communist'.

74 Se til beslægtede forståelser af venstrefløjsmelankoli efter den kolde krig Bensaïd: *Le pari*; Traverso: *Left-Wing*.

dér, der kendte hende, som ikke indrømmede, at menneskeligt set var hun af godt stof. Hun *talte* ikke blot for sin sag – hun *gav* også. Ofrede noget.”⁷⁵

Den karakteristisk svarer fint til det indtryk, man gang på gang får af, hvad Morten Thing i sin nye bog drager frem om hendes personlige liv. Hun strakte sig ud over al rimelighed for at hjælpe mennesker i sin omgangskreds, også på tværs af ofte hårde politiske uoverensstemmelser – og altid uden at gøre væsen af sin godgørenhed. Først og fremmest sled hun ved siden af sit offentlige virke i årtier for at forsørge og hjælpe sin gamle mor, så sin handicappede plejesøster og de sidste mange år dennes psykisk plagede søn. Alle boede hos hende i årevis. En tilsvarende selvopofrelse kom til udtryk, da hun hjalp veninden Betty Larsen gennem en ødelæggende skilsmisse fra DKP-formanden Aksel Larsen i slutningen af 1930’erne; da hun hjalp utallige akut nødstedte gennem sin indsats i fag- og kvindebevægelsen; eller når hun som ældre kvinde under besættelsen husede modstandskæmpere, ofte til trods for politiske uoverensstemmelser.

Vi får et nærbillede af noget lignende i hendes komplicerede forhold til Martin Andersen Nexø, som lader sig beskrive mere detaljeret, fordi deres brevveksling er bevaret: Under 1920’ernes mange bryderier i den kommunistiske bevægelse blev det umuligt for de to at opretholde deres ellers nære venskab. Og under 1930’erne enorme sovjetiske og partikommunistiske kampagne mod trotskismen kunne Nexø synes at gøre uvenskabet uhelbredeligt, da han i overensstemmelse med sen-1930’ernes stalinistiske retorik betegnede trotskisterne – herunder altså sin gamle veninde Marie Nielsen – som bevidste eller ubevidste agenter for det nazistiske sikkerhedspoliti Gestapo.⁷⁶ Men da han som arresteret kommunist i sommeren 1941 atter skrev til hende for at bede om hjælp til det historiske stof i romanen *Morten hin Røde*, tøvede hun ikke et øjeblik med at assistere med kilde-materiale og nedfælde personlige erindringer, både fra hendes selv og fra andre på fri fod. Også selv om det var til at forudsige, at forfatteren aldrig offentligt ville anerkende hendes bidrag. Tværtimod ser han ifølge Morten Thing ud til stiltiende at have indarbejdet elementer af hendes liv i skildringen af den mandlige hovedperson – som ville han hævne sig over hendes for ham upassende feminisme.⁷⁷

Men hvordan skal vi relatere den offentlige Marie Nielsens politiske kompromisløshed til disse elementer af forsonlighed bag facaden? Viser hendes adfærd blot et skel mellem politikerens og mennesket bag – og dermed i videre forstand måske en generel modsætning mellem det offentlige livs fordringer og privatlivet som hjemsted for varmere følelser? Den modstilling kan nok finde støtte i dele af hendes praksis, men meget andet peger i retning af en ganske anden tolkning: at hendes principfaste socialistiske overbevisning ikke blot opstod på grundlag af personlige livserfaringer, men til stadighed var orienteret mod muligheden for at give

---

75 Thing: *Marie*, 336.

76 *Arbejderbladet* 9.02.1937 Martin Andersen Nexø: “Trotski – Menneskehedens Fjende nr. 1”.

77 Thing: *Marie*, 327.

de varme følelser plads i det fremtidige klasseløse samfund, ”i hvilket der kun lever mennesker,” som hun formulerede det i det flere gange citerede opråb fra 1918.

Man kan formentlig give dette mening ved at låne Ernst Blochs tanker om kølige og varme strømme i de århundredlange vestlige utopiske traditioner – køligheden som et kompleks af moderne abstrakt, kalkulerende og nøgternt analyserende fornuft, varmen som et kompleks af romantiske forestillinger om organisk samhørighed og moralsk forankring af det politiske.⁷⁸ Hun kan synes at have forenet begge sider af dette i sit virke, såvel politisk som personligt.

Den ’kølighed’, man kan spore i hendes politiske ageren, gjaldt med andre ord dels fjenderne af den ’varme’, som hun grundlæggende forbandt det socialistiske projekt med, dels de kampfæller, der i hendes øjne svigtede sagen – men, som det fremgår af hendes holdning til Martin Andersen Nexø, kun i den udstrækning de faktisk svigtede sagen. Hvis de i andre henseender var redelige mennesker, holdt hun døren åben for dem, ligesom hun omvendt lukkede af for politiske allierede, som hun fandt uredelige. Det sidste gjaldt f.eks. Aage Jørgensen, som hun meget mod sin vilje var nødt til at samarbejde med i den tidlige kommunistiske bevægelse, og som siden ved at slutte sig til nazismen gjorde det nemmere at lægge afstand. Af andre grunde gjaldt det Aksel Larsen, som hun synes at have vurderet som et kynisk og opportunistisk magtmenneske.⁷⁹

Så vidt jeg kan se, gjaldt det samme skel i hendes holdning til større politiske spørgsmål: Hun udtrykte en vidtrækkende ’kølig’ opfattelse af nødvendigheden af at bringe ofre i kampen for socialisme og for så vidt suspendere meget af det ’varme’, moralske indhold i den socialistiske vision. For så vidt ville der være ”tilfælde, hvor *hensigten helliger midlet*.”⁸⁰ Men samtidig udviste hun en intuitiv sans for, at det socialistiske mål ikke kan hellige ethvert middel, ganske enkelt fordi nogle midler – som f.eks. umyndiggørelsen af kvinderne eller undertrykkelsen af basale muligheder for fri debat i samfundet eller inden for arbejderbevægelsen – ikke fører til det socialistiske mål, men tværtimod bort fra det.⁸¹ Heri kan man efter alt at dømme se en væsentlig del af kernen i både hendes tidlige engagement i den socialistiske bevægelse, hendes kritik af den socialdemokratiske politiske vending under Første Verdenskrig og siden hendes antistalinisme, men her er givetvis også væsentlige implikationer for moderne politik som sådan.

78 Bloch: *Prinzip*, 235ff; se også til romantikbegrebet Löwy og Sayre: *Romanticism*.

79 Se Thing: *Marie*, 174, 190, 254 og 257 om Aage Jørgensen samt 319f om Aksel Larsen.

80 Marie Nielsen: ’Fascisme og bolschevisme’ (1922), i Nielsen: *Revolution*, 192.

81 Mens Marie Nielsen kunne siges i praksis at have fulgt dette princip, vel tydeligst under sine protester mod den nye sovjetiske familiepolitik og den første Moskva proces i 1936, udfoldede Trotskij det på skrift i en moralfilosofisk debat med den amerikanske filosof John Dewey to år senere, se Trotsky: *Their Morals*, især 48f.

MARIE NIELSEN I TILBAGEBLIK

Hvad er da relevansen af Marie Nielsens liv for vores nutid? At dele af 1960'ernes og 1970'ernes nye venstrefløj kunne se sig som hendes politiske arvtagere, gør hende i en vis henseende blot dobbelt fortidig. Målt i årstal er der jo omtrent lige så langt tilbage fra vores tid til det 'nye venstres' blomstringsperiode, som der for den unge Morten Thing og hans meningsfæller dengang var tilbage til Marie Nielsens mest markante virke i 1920'erne og 1930'erne. De 100 år gamle socialistiske fraktionskampe, organisationssplittelser, samlingsforsøg og begreber, der oplevede fornyet interesse for 50 år siden som rettesnore for aktualpolitiske positioner, forekommer vel nok de fleste i dag mere eksotiske end direkte vedkommende.

Begge bølger af politisk og kulturel venstreorientering var dog også med til at sætte dagsordener og flytte grænser – også selv om grænseflytningerne blev betydeligt mere moderate og etapevise, end de radikale kræfter havde håbet og satset på. Noget af det, der engang virkede som det mest grænseoverskridende ved Marie Nielsens politik, indgår i dag i *mainstream*-holdninger. Ganske vist kan kønspolitik stadig sætte sindene i kog, men kvinders politiske myndighed, retten til fri abort, ligeløn og seksualoplysning har vundet bred anerkendelse i denne del af verden. På samme måde er sexlivet i dag langt fra kun et anliggende for ægtefæller i mørke sovekamre eller luskede publikationer under bladkioskens disk, men er blevet rituelt forsidestof for livsstilsmagasiner med åbenlys masseudbredelse. Det, der står tilbage af den seksuelle frigørelse i dag i denne del af verden, angår næppe så meget selve retten til seksuel nydelse, men nok snarere en frigørelse fra pligten til at nyde efter bestemte normer, der ikke alene er kulturelt kategoriserede, men også i forbløffende omfang forvandlet til abstrakte varekategorier, selv i deres mest specifikke former.

Det er dog samtidig indlysende, at nutidens køns- og seksualitetspolitik undervejs i vidt omfang har skilt sig af med det, der for Marie Nielsen gav mening og sammenhæng til hendes engagement som helhed, nemlig den kamp mod nød og undertrykkelse, som måtte munde ud i et opgør med kapitalisme og classeskel overhovedet. Det "samfund, i hvilket udbyttere og udbyttede er forsvundne," som hun i 1918 håbefuldt og handlingsmobiliserende manede frem som mulighed for den nære fremtid, vil formentlig for mange i dag virke som det mest bedagede element af hendes udsyn – en meget fjern fortids radikale fremtidshåb.

Måske kan netop denne fornemmelse af fremmedartethed dog også være noget af det mest påtrængende nutidsrelevante ved hendes liv og virke. Adskillige kulturkritiske røster fra vores egen tid har hævdet, at nutidsmennesker har lettere ved at forestille sig verdens totale undergang end en samfundsforandring hinsides kapitalismen, og at politik følgelig er blevet reduceret til administrative justeringer inden for et tilsyneladende evigt spektrum af 'realistiske' muligheder. Hvis det forholder sig sådan, må både den reale fortids elementer af anderlede-

shed og skiftende konteksters forsøg på at orientere sig mod bedre fællesskaber blive til grundelementer i en genrejsning af historiciteten i vores politiske kultur.⁸²

Netop i dette ambitiøse, kollektive frigørelsesprojekt fra fortiden kan gemme sig væsentlige udfordringer til f.eks. nutidens identitetspolitiske dagsordener, der alene relaterer det enkelte individs jeg til en spredt formation af indbyrdes stridende fællesskaber eller partielle, allerede konstituerede vi'er. Over for dette ensidige forsvar for det aktuelt eksisterendes mangfoldighed ville Marie Nielsens projekt stille sig som en fordring om en endnu ikke realiseret, men latent mulig forening af de undertryktes mangfoldighed til et større, globalt vi, konstitueret ikke i striden mod rivaliserende identiteter, men mod selve indordningen under kapitalens reproduktions- og valoriseringsbehov. Og i kraft af den kønspolitiske dagsorden, hun søgte at integrere i sin antikapitalisme, må kapitalens reproduktion og valorisering ikke kun betragtes som noget, der foregår i lønarbejdet "henne på fabrikken," som det typisk blev begrebet i den fordistiske industris storhedstid. Det må tværtimod analyseres som et komplekst system af social reproduktion, vi alle indgår i i snart sagt samtlige sfærer af vores liv – lige fra arbejdet henne i børnehaven til de daglige indkøb og børneplejen derhjemme og videre til den mande- og damebladsinspirerede sex, vi måske kan være heldige at nå, inden dagen er omme.

Samtidig kan Marie Nielsens politiske løbebane være med til at minde os om, at den aktuelle, tilsyneladende altomfattende fastlåsning i nuets snævrere mulighedsbetingelser slet ikke er så ny endda. Radikale forandringsprojekter har aldrig bare kunnet læne sig op ad de historiske udviklinger, som moderne revolutionære ellers så gerne har påberåbt sig og hævdet at handle i pagt med. Hendes virke som engageret revolutionær foregik altid også på trods af omstændighederne – altså under betingelser, hvor revolutionen *ikke* var umiddelbart forventelig, men snarere tog form af et håb, der gav retning til praktiske satsninger på muligheden af at skabe forandring.

Navnlig i de sidste årtier af sit liv tumlede hun med modsætningen mellem sin vedblivende hævde af revolutionens epokale aktualitet og mulighed på den ene side og dens stadige udsættelse på den anden side. Hun nåede aldrig til noget endeligt svar, og måske lod det sig heller ikke gøre under de historiske betingelser, hun levede under. Muligvis var hendes evner til at afstemme dybe samfundsanalyser med præcis strategisk handling også begrænsede. Men deri ligner hun jo de fleste af os og er i den henseende tættere på os end de store fremragende genier og helte. Det afgørende ved hendes eksempel bliver dermed, at hun alligevel forsøgte efter bedste evne at finde de forbindelser mellem vidtrækkende håb, tanke, analyse og handling. Og hvor hun intuitivt fornemmede de overleverede marxistiske analyseredskabers begrænsning, søgte hun at forbedre eller supplere dem, navnlig ved sin tilgang til den samfundsforandrende handlings betingelser. Både

---

82 Eksempler på sådanne samtidsopfattelser drøftes bl.a. i Nygaard: 'Tid'.

hendes trodsige vilje til handling hinsides de umiddelbart synlige muligheder og i hendes bestræbelser på at forstå betingelserne for denne trods ligger væsentlige elementer af hendes relevans for eftertiden.

LITTERATUR

Utrykt materiale

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Alfred Kruses Arkiv.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Lev Trotskijs Arkiv.

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Marie Nielsens Arkiv.

Trykt materiale

Alexander, Robert J.: *International Trotskyism, 1929-1985: A Documented History of the Movement*, London & Durham: Duke University Press, 1991.

Bang, Lisa m.fl.: *Fagoppositionens Sammenslutning (1910-21): De danske syndikalister*, Århus: Modtryk, 1975.

Benjamin, Walter: 'Linke Melancholie' (1931), http://www.glanzundelend.de/Artikel/abc/b/benjamin_melancholie.htm (14.5.2020)

Benjamin, Walter: 'Om historiebegrebet' (1940). I samme: *Kulturkritiske essays*, København: Gyldendal, 1998, 159-171.

Bensaïd, Daniel: *Le pari mélancolique*, Paris: Fayard, 1997.

Bensaïd, Daniel: 'Leaps! Leaps! Leaps'. I Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis og Slavoj Žižek (red.): *Lenin Reloaded: Towards a Politics of Truth*, Durham & London: Duke University Press, 2007, 148-163.

Bensaïd, Daniel: *Marx For Our Times: Adventures and Misadventures of a Critique*, London: Verso, 2002.

Berry, Dave: 'Metamorphosis: the making of Daniel Guérin 1904-1930', *Modern & Contemporary France* 22(3), 2014, 321-342, DOI: 10.1080/09639489.2013.856875.

Bhattacharya, Tithi (red.): *Social Reproduction Theory: Remapping Class, Recentring Oppression*, London: Pluto Press, 2017.

Bloch, Ernst: 'Anticiperet realitet – hvad er utopisk tænkning, og hvad kan den?'. I Jørn Erslev Andersen, Niels Kayser Nielsen, Per Stounbjerg og Hans Jørgen Thomsen (red.): *Ernst Bloch. En introduktion*, Århus: Modtryk, 1982, 25-36.

Bloch, Ernst: *Das Prinzip Hoffnung*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1959.

Bloch, Ernst: *Tübinger Einleitung in die Philosophie I, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1963.*

Bloch-Poulsen, Jørgen, Hans Erik Avlund Frandsen og Morten Thing: *Planøkonomi og folkefront. Omkring Socialdemokratiet og DKP i mellemkrigstiden*, København: Dansk Universitets Presse, 1979.

Bloch-Poulsen, Jørgen og Morten Thing: *Danmarks Kommunistiske Parti 1918-1941*, København: Politisk Revy, 1979.

Brown, Wendy: 'Resisting Left Melancholy', *Boundary 2*, 26 (3), 1999, 19-27.

Bryld, Claus: *Den demokratiske socialismes gennembrudsår*, København: SFAH, 1992.

Caspersen, Hanne: 'Arbejderkvindernes Oplysningsforening 1925-34', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 8, 1978, 97-152.

Christensen, Jens: 'Danmarks socialistiske Arbejderparti 1918-1919', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 5, 1975, 59-112.

Christiansen, Lene, Bolette Frydendahl og Christina Hee Pedersen: 'Vendinger mod følelser og affekt', *Kvinder, Køn & Forskning*, nr. 3-4, 2013, 3-8, DOI: 10.7146/kkf.v0i3-4.28157.

Claudin, Fernando: *Krisen i den kommunistiske verdensbevægelse: Fra Komintern til Kominform*, 2 bd., Århus: Modtryk. 1977.

Dahlerup, Drude: 'Kvindens organisering i det danske Socialdemokrati 1908-69: For og imod en selvstændig socialistisk kvindebevægelse', *Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie*, 13, 1979, 5-35.

- Dean, Jodi: 'Communist Desire'. I Slavoj Žižek (red.): *The Idea of Communism 2: The New York Conference*, London & New York: Verso, 2013, 77-102.
- Degen, Bernard og Julia Richers (red.): *Zimmerwald und Kiental: Weltgeschichte auf dem Dorfe*. Zurich: Chronos, 2015.
- Derrida Jacques: *Spectres de Marx: L'État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Paris: Galilée, 1993.
- Ege, Lars og Niels Henrik Hansen: *DKP 1945-46: For grundlov og arbejdsro*, København: Oktober, 1978.
- Finnemann, Niels Ole: *I Broderskabets Aand: Den socialdemokratiske arbejderbevægelses idéhistorie 1871-1977*, København: Gyldendal, 1986.
- Fleischer, Helmut: *Marxismus und Geschichte*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1969.
- Geoghegan, Vincent: *Utopianism and Marxism*, Oxford & Bern: Peter Lang, 2008.
- Getty, J. Arch og Oleg V. Naumov: *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*, New Haven & London: Yale University Press, 1999.
- Giersing, Sarah: *Orgasmens utopi: En analyse af den danske Sexpolgruppes ideologi 1933-43*, upubliceret speciale, Københavns Universitet, 2006.
- Goldman, Wendy Z.: *Inventing the Enemy: Denunciation and Terror in Stalin's Russia*, New York: Cambridge University Press, 2011.
- Goldman, Wendy Z.: *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Goldmann, Lucien: *Recherches dialectiques*, Paris: Gallimard, 1959.
- Goode, Erich & Nachman Ben-Yahuda: *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, Oxford: Blackwell, 1996.
- Hansen, Anette Eklund: 'De socialistiske kvinders internationale konference i København i 1910: Netværk, valget og velfærd', *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 2, 2010, 8-28.
- Hansen, Anette Eklund og Klaus Petersen: 'Arbejdslivet og familie – arbejderbevægelsens syn på forholdet mellem familie- og arbejdsleve ca. 1945-1980', *Arbejderhistorie*, 4, 2000, 33-54.
- Hertoft, Preben: *Det er måske en galskab: om sexualreformbevægelsen i Danmark*, København: Gyldendal, 1983.
- Houmann, Børge og Morten Thing: *Venskab og revolution: Martin Andersen Nexø og Marie Nielsens venskab og politiske virke, 1918-24*, København: SFAH, 1990.
- Jacobsen, Kurt: *Aksel Larsen – en biografi*, København: Vindrose, 1993.
- Jacobsen, Kurt: *Mellem København og Moskva*, København: Tiden, 1989.
- Jacobsen, Kurt: *Moskva som medspiller: DKP's gennembrud og Aksel Larsens vej til Folketinget*, København: Tiden, 1987.
- Katainen, Elina: 'Women in the Nordic communist parties during the 1920s and 1930s'. I Åsmund Egge og Svend Rybner (red.): *Red Star in the North: Communism in the Nordic Countries*, Stamsund: Orkana Akademisk, 2016, 201-216.
- Koselleck, Reinhart: "'Erfaringsrum' og 'forventningshorison' – to historiske kategorier'. I samme: *Begreber, tid og erfaring – en tekstsamling*, København: Hans Reitzels Forlag, 2007, 27-56.
- Koselleck, Reinhart: 'Historiske kriterier for det moderne revolutionsbegreb'. I samme: *Begreber, tid og erfaring – en tekstsamling*, København: Hans Reitzels Forlag, 2007, 83-104.
- Landes, Joan B.: *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution*, Ithaca: Cornell University Press, 1988.
- Larsen, Jytte: 'Men størst var Broderskabet: Køn i den danske arbejderbevægelse'. I Lars K. Christensen, Søren Kolstrup og Anette Eklund Hansen (red.): *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*, København: SFAH, 2007, 372-384.
- Larsen, Steen Bille: *Kommunisterne og arbejderklassen: En politisk biografi*, København: Tiderne skifter, 1977.
- Larsen, Steen Bille: *Mod strømmen: Den kommunistiske 'højre'- og 'venstre'-opposition i 30-ernes Danmark*, København: SFAH, 1986.
- Lenin, V.I.: 'Om vor revolution' (1923). I V.I. Lenin: *Udvalgte værker*, bd. 15, København: Forlaget Tiden, 1984, 180-183.

- Linke, Uli og Danielle Taana-Smith: *Cultures of Fear: A Critical Reader*, London & New York: Pluto Press, 2009.
- Lorenz, Chris og Berber Bevernage (red.): *Breaking up Time: negotiating the Borders between Present, Past and Future*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.
- Lukács, Georg: *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Nieuwied & Berlin: Luchterhand, 1968 (*Frühschriften*, bd. 2).
- Löwith, Karl: *Weltgeschichte und Heilsgeschehen*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1967 (opr. 1953).
- Löwy, Michael og Robert Sayre: *Romanticism Against the Tide of Modernity*, Durham: Duke University Press, 2001.
- Löwy, Michael: 'Lucien Goldmann: le pari socialiste d'un marxiste pascalien' (6.11.2012), <https://blogs.mediapart.fr/michael-lowy/blog/061112/lucien-goldmann-le-pari-socialiste-dun-marxiste-pascalien> (13.5.2020).
- 'Marodører', *Kommunistisk Tidsskrift* nr. 8, 1934, 305-308.
- Marx, Karl: 'Til kritiken af den politiske økonomi. Forord'. I Karl Marx og Friedrich Engels: *Udvalgte skrifter*, København: Tiden, 1971, 354-358.
- McDermott, Kevin og Jeremy Agnew: *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin*, Basingstoke: Macmillan, 1996.
- McLoughlin, Barry og Kevin McDermott (red.): *Stalin's Terror: High Politics and Mass Repression in the Soviet Union*, New York: Palgrave Macmillan, 2002.
- McNeal, Robert H.: 'Demonology: the Orthodox Communist Image of Trotskyism', *International Journal*, 32 (1), 1976-77, 20-40.
- Nation, R. Craig: *War on War: Lenin, the Zimmerwald Left, and the Origins of Communist Internationalism*, Durham: Duke University Press, 1986.
- Nielsen, Hans Jørn: *Besættelse og befrielse*, Århus: Modtryk, 1977.
- Nielsen, Marie: *Kampen om Trotzki*, København: Frem Forlag, 1937.
- Nielsen, Marie: *Revolution: Artikler om parti, klassekamp og kvindekamp*, København: Tiderne skifter, 1975.
- Nielsen, Poul Vitus: 'De tog De fik De Otte Timer. Arbejdsgivere og arbejdere, socialdemokrater og syndikalister i kampen om ottetimers arbejdsdagen', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1992, 263-313.
- Nielsen-Man, Søren: *Kurs mod demokrati? Kommunismens demokratigrundlag og DKP's demokratiopfattelse 1919-1947*, København: SFAH, 2008.
- Nygaard, Bertel: 'French Revolution and Communist Future. Historical Time and Agency in European Labour Movements and the End of the First World War'. I Hagen Schulz-Forberg (red.): *Zero Hours: Conceptual Insecurities and New Beginnings in the Interwar Period*, Bruxelles: Peter Lang, 2013, 167-192.
- Nygaard, Bertel: *Håb*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014 (*Tænkepauser* nr. 16).
- Nygaard, Bertel: *Kærlighedens samfund. Romantiske utopier i 1800-tallets Danmark*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2016.
- Nygaard, Bertel: 'Manglernes drømme. Om at undersøge det utopiske i historien', *Scandia*, 80 (1), 2014, 70-94.
- Nygaard, Bertel: 'Revolutionen udskudt. Danske trotskister i 1940'erne', *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, nr. 3, 2012, 77-94.
- Nygaard, Bertel: 'Tid for historie?', *Temp - tidsskrift for historie*, 11, 2015, 151-165.
- Nygaard, Bertel: *Vladimir Lenin*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2017.
- Ollman, Bertel: 'Marx's Vision of Communism'. I Bertel Ollman: *Social and Sexual Revolution: Essays on Marx and Reich*, Boston: South End Press, 1979, 48-98.
- Osborne, Peter: 'Expecting the Unexpected: Beyond the 'Horizon of Expectation''. I Maria Hlavajova m.fl. (red.): *On Horizons: A Critical Reader in Contemporary Art*, Utrecht: Bak, 2011, 112-128.
- Pascal, Blaise: *Pensées*, Paris: Hachette, 1950.
- Pateman, Carole: *The Sexual Contract*, Stanford: Stanford University Press, 1988.
- Pennetier, Claude og Bernard Pudal: 'La peur de l'autre: vigilance anti-trotskisme et travail sur soi'. I Brigitte Studer og Heiko Haumann (red.): *Stalinistiske Subjekte. Individuum und System in der Sowjetunion und der Komintern 1929-1953*, Zürich: Chronos 2006, 253-71.

- Petersen, Carl Heinrich: *Danske revolutionære*, København: Borgen, 1970.
- Posing, Birgitte: 'Clara Zetkin – et portræt', *Arbejderhistorie. Tidsskrift for historie, kultur og politik*, 2, 2010, 29-46.
- Rancière, Jacques: *Disagreement: Politics and Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.
- Ravn, Anna-Birte: 'Kvinder og køn i arbejderklassen og arbejderbevægelsens historie'. I Niels Ole Højstrup Jensen m.fl.: (red.): *Fremad – ad nye veje: Bidrag til diskussionen om arbejderhistorien i 1990-erne*, København: SFAH, 1990, 121-138.
- Sartre, Jean-Paul: *Eksistentialisme og marxisme*, København: Gyldendal, 1969.
- Schlögel, Karl: *Moscow 1937*, London: Polity, 2012.
- Schrader, Fred E.: *Der Moskauer Prozess 1936: Zur Sozialgeschichte eines politischen Feindbildes*, Frankfurt am Main: Campus-Verlag, 1995.
- Sharma, Devika og Christian Dahl (red.): *Affekt (K&K nr. 116)*, 2013.
- Sohn, Ole: *Fra Folketinget til celle 290*, København: Sohn, 2011.
- Stræde, Therkel: 'Syndikalismen blandt lager- og pakhusarbejderne i København', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 1978, 55-96.
- Sørensen, Curt: 'Den syndikalistiske ideologi i den danske arbejderbevægelse ca. 1910-2', *Historie. Jyske Samlinger*, 8, 1968-70, 273-315.
- Sørensen, Curt: *Marxismen og den sociale orden*, Aarhus: GMT, 1976.
- Thing, Morten: 'Freud, seksualreform og frisind i 1930'erne', *Kvinder, køn og forskning*, 4, 2002, 6-24.
- Thing, Morten: *Kommunismens kultur: DKP og de intellektuelle, 1918-1960*, København: Tiderne skifter, 1993.
- Thing, Morten: 'Marie Nielsen. En politisk biografi', *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, 5, 1975, 5-58.
- Thing, Morten: *Marie Nielsen og revolutionen. En biografi*, København, SFAH, 2020.
- Thing, Morten: *Portrætter af 10 kommunister*, København: Tiderne skifter, 1996.
- Thomsen, John Bech: 'Socialdemokratisk Ungdomsforbund, SUF, 1906-21', *Historievidenskab*, 8, 1976, 7-86.
- Traverso, Enzo: *Left-Wing Melancholia: Marxism, History, and Memory*, New York: Columbia University Press, 2017.
- Trotsky, Leon: *Their Morals and Ours*, New York: Pathfinder, 1973.
- Vallgård, Karen: 'Følelshistorie: Teoretiske brudflader og udfordringer', *Kulturstudier* 4 (2), 2013, 87-113, DOI: 10.7146/ks.v4i2.15521.
- Vallgård, Karen: 'Affekt, følelser og rum: Historiefaglige perspektiver', *Temp – tidsskrift for historie*, 5, 2013, 175-183.
- Yaffa, Joshua: 'Putin's Russia Wrestles with the Meaning of Trotsky and Revolution', *The New Yorker*, 7.11.2017 <https://www.newyorker.com/sections/news/putins-russia-wrestles-with-the-meaning-of-trotsky-and-revolution> (10.5.2020).

BERTEL NYGAARD

LEKTOR

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

BERTEL.NYGAARD@CAS.AU.DK

ABSTRACT (UK)

Flaming Red – on hope, revolution and women's liberation in the life and politics of Marie Nielsen

Bertel Nygaard

The life of the Danish socialist Marie Nielsen (1875-1851), recently the topic of a fine biography by historian Morten Thing, presents us with a remarkable combination of elements and contradictions of modern history, thus providing the historian with a significant case study in the dynamics of social hope, political emotions, political subjectivation, active revolutionary melancholia as well as the intersections of class, gender and sexuality during the first half of the 20th century.

The daughter of a small-holder family in Zealand, she rebelled against old rural hierarchies as well as modern bourgeois society at an early age. Before and during the First World War, she was a staunch radical among mostly moderate Danish Social Democrats. In the wake of that war, she broke with Social Democracy and became a prominent figure in the formation of the Communist movement in Denmark, being convicted for her revolutionary statements and fired from her job as a schoolteacher in Copenhagen. Being a persistent revolutionary and a pioneer of working-class feminist organization during the 1920s and 1930s, she turned increasingly critical of Stalinism and became the first prominent Danish sympathizer of the exiled Russian revolutionary Leon Trotsky and, consequently, was expelled from the Communist Party. During her last years, she was less active in politics and held rather pessimistic views of the prospects of reinvigorating a revolutionary workers' movement, while retaining her basic orientation towards the possibility of social revolution. Thus, her life and politics reveal a rare combination of principled continuity and context-defined innovation.